

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Filosoofia ja semiootika instituut
Semiootika osakond

Maris Mägi

NAISTEGELASKUJUDE ROLL
„KALEVIPOJAS“

Bakalaureusetöö

Juhendaja Elin Sütiste

Tartu 2017

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikatest pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Maris Mägi .....

(allkiri)

.....

(kuupäev)

Luban töö kaitsmisele.

Juhendaja: Elin Sütiste .....

(allkiri)

.....

(kuupäev)

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. „Kalevipoeg“ ja selle naistegelased	6
1.1. „Kalevipoja“ tekkelugu ja lühike ümberjutustus.....	7
1.2. Naistegelaskujude motiivide algupära	9
2. Greimase teooria.....	12
2.1. Aktantanalüüs	12
3. Naistegelaskujude analüüs.....	16
3.1. Peamised naistegelased	16
3.2. Naiskõrvaltegelased	28
3.3. Naistegelaskujude peamised rollid ja nende tähendus	37
Kokkuvõte.....	41
Kasutatud kirjandus.....	43
The role of female characters in the epic <i>Kalevipoeg</i>	45

Sissejuhatus

Käesoleva uurimustöö teemaks on naistegelaskujude roll „Kalevipojas“. Uurimustöö materjaliks on Friedrich Reinhold Kreutzwaldi eepos „Kalevipoeg“. Eepost peetakse rahvuslikuks tüvitektiks¹ ning seda on uuritud mitme erineva rakursi alt. Naistegelaskujude uurimine eeposes on aga tahaplaanile jäänud. Eeposes esinevaid naisi on pigem uuritud folkloristlikust aspektist lähtuvalt, keskendudes tegelaskujude pärinemisele ja seoste otsimisele².

Eepos „Kalevipoeg“ on kirja pandud regivärsilisena ja mehe poolt. Teadupärast on regilaul olnud **naiste laul**, kes kandsid seda põlvest põlve edasi. Ants Viirese sõnul kõlasid lauludes naiste tunded ja mõtted, talu- ja pereelu tööd ja toimetused, orjussuhted mõisaga; omaette rühma moodustasid pulmalaulud. (Viires 2004: 168). Sama on kirjutanud ka Ülo Tedre: „regilaul on läbinisti **naiselik**, see on **naiste laul** nii ainealalt kui ka käsitluslaadilt“. Mees on pigem taustategelane, keda ihaldetakse, põlatakse, kiidetakse või laidetakse. (Tedre 1998: 554). Varasem ühiskondlik norm nägi ette, et naised abielluvad noorelt, kasvatavad lapsi, teevad käsi- ja põllutöid ning hoiavad majapidamisel silma peal. Siinse töö kontekstis saab vaadelda, millised teemad naistega seoses eeposes tõstatuvad, millest naised laulavad ning kuidas joonistuvad välja suhted meeste ja naiste vahel.

Töö uurimismeetodiks on Algirdas Greimase aktantanalüüs. Aktantmudeli põhiline funktsioon on avada ja tõlgendada tegelaskonna omavahelisi suhteid. Analüüs võimaldab vaadelda aktantide rolli narratiivi süntaksi tasandil ning tuvastada aktorite temaatilisi rolle narratiivi semantilisel tasandil. Aktant on see, kes/mis kogeb või saavutab (teeb ise), akti, osaledes ükskõik millises protsessis või rollis. Aktor on leksikaalne üksus, tüübilt nimisõnaline (Linda, Saarepiiga³). Selleks, et aktor toimiks, peab lekseemil olema vähemalt üks aktant- ja temaatiline roll. Näiteks Linda üks aktantroll on Subjekt ja temaatiline roll ema. Temaatilises trajektooris

---

¹ Sel teemal on kirjutanud Marin Laak artiklis „„Kalevipoeg“ kui tüvitekst“ (Laak 2013). Tekst kättesaadav <http://kjk.eki.ee/ee/issues/2013/3/327>.

² „Kalevipoega“ on varasemalt uuritud pigem ajaloolis-geograafilisel meetodil. Sellest lähemalt kirjutab Marin Laak (2016: 115) artiklis „Unelõiv ja Saarepiiga: Jüri Talveti kirjanduslik „Kalevipoeg“. Tekstis viitab ta Felix Oinasele ja August Annistile, kes on lühidalt käsitlenud ka eepose naistegelaskujusid.

³ Eeposes kasutatakse nimekuju Saare piiga. Siinse töö kontekstis kasutan nime Saarepiiga. Eelkõige parema loetavuse huvides ning tuginedes sellele, et Põrgupiiga(d) on eeposes kokku kirjutatud.

avalduvad teemad/isotoopiad, võimaldades eeposest leida tüüpolukordi, milles naistegelaskujud esinevad.

Bakalaureusetöö eesmärk on saada teada, milliseid rolle täidavad „Kalevipoja“ naistegelaskujud. Töö eesmärgi saavutamiseks uurin, millised aktantsiaalsed ja temaatilised rollid ilmnevad eepose narratiivis. Kas naised on valdavalt Saatjad, Vastuvõtjad, Objektid, Subjektid, Aitajad või hoopis Vastased? Millised on naiste temaatilised rollid (kosjahimuline neiu, ema)? Selline uurimisviis võimaldab tuvastada tekstis korduvaid teemasid, naisstereotüüpide kujutamist ning tegelaskujude omavahelisi suhteid; märgata, kas naistegelane on passiivne või aktiivne ning millised on naiste tegevuspiirid; vaadelda, kuidas kirjeldatakse eeposes naisi ning seda, millistena mehed neid näevad.

Bakalaureusetöö põhiosa koosneb kolmest peatükist. Esimene peatükk tutvustab naistegelaskujusid „Kalevipojas“. Alapeatükis 1.1. käsitletakse „Kalevipoja“ tekkelugu, jutustatakse lühidalt ümber eepose sisu, mille põhjal saab välja tuua eepose peamised naistegelaskujud. Alapeatükis 1.2. annan ülevaate naistegelaskujude motiivide algupärast. Teine peatükk tutvustab töö teoreetilisi lähtekohti. Alapeatükis 2.1. kirjeldatakse Greimase aktantanalüüsi. Kolmas peatükk on töö mahukam osa, keskendudes naistegelaskujude analüüsile. Alapeatükis 3.1. analüüsin põhilisi „Kalevipoja“ naistegelaskujusid (Linda, Saarepiiga, Põrgupiigad). Alapeatükis 3.2. analüüsin naiskõrvaltegelaskujusid ja annan ülevaate eeposes vähem esinevatest naistegelaskujudest, kellele ei saa rakendada Greimase aktantanalüüsi, sest neid on tekstis vähe kirjeldatud ning neil puudub otsene tegevus. Alapeatükis 3.3. võtan kokku alapeatükkides 3.1. ja 3.2. saadud tulemused ning teen järeldused.

1. „Kalevipoeg“ ja selle naistegelased

Sissejuhatuses sai viidatud, et varasem „Kalevipoja“ uurimine keskendus pigem folkloristlikule aspektile kui kirjanduslikule (vt Laak 2016: 115–116). Minule teadaolevalt ei ole keegi varasemalt põhjalikult uurinud „Kalevipoja“ naistegelaskujude rolli eesti rahvuseeposes, küll aga on uuritud eepose naistegelaskujude mütoloogilist pärimist (Eisen 1995) ja motiivide algupära (Annist 2005, Oinas 1994, Roos 1963 ja 1969). Matthias Johann Eiseni „Eesti mütoloogiast“ (1995) leiab neli naistegelaskuju, keda eeposes on kujutatud: Murueide tütred, Ilmaneitsi, Linda ja Salme. Eisen seletab lühidalt iga tegelase mütoloogilist pärimist ning arutleb selle üle, kust pärinevad Linda ja Salme nimekujud. Folklorist Felix Oinas on kirjutanud teose „Surematu Kalevipoeg“ (1994). „Tähemõrsja“ peatükis annab ta ülevaate selle rahvalaulu pärimisloost ning kirjeldab lühidalt Salme kosjalugu. Suurima „Kalevipoja“ ainese uurijana võib välja tuua August Annisti, kelle sulest on ilmunud umbes 800 lk uurimustöö „Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoeg““ (2005)⁴. Annist on jaganud „Kalevipoja“ tegelased kaheks: fantastilised kõrvaltegelased ja reaalinimlikud kõrvaltegelased. Esimesse rühma liigitab ta naistegelastest näiteks Raudoja nõianeitsi, Hiidpiiga, Põrgueide, kes kõik omavad mingit üleloomulikku, fantastilist või nõiduslikku jõudu. Teise rühma moodustavad Linda, Salme, Saarepiiga ja Põrgupiigad. (Annist 2005: 749–772). Selles uurimustöös iseloomustab ta lühidalt Lindat, Saarepiigat ja Põrgupiigasid ning avab eepose tegelaskujude motiivide algupära. Eduard Roos on kirjutanud kaks artiklit „Kalevipoja“ Linda“ (1963) ja „Tähe mõrsja“ Salme ja tema kosilased“ (1969). Neis arutleb ta Salme ja Linda motiivide algupära, kosilaste ja nimepärimuste üle. Saarepiiga motiivile läheneb kirjanduslikust aspektist Marin Laak artiklis „Unelõiv ja Saarepiiga: Jüri Talveti kirjanduslik „Kalevipoeg““ (2016). Laak arutleb, et Saarepiiga lugu on ebamäärane ja hämar, sest ka eri tõlgenduste kaudu ei ilmne, kas Saarepiiga uputas end ise või kukkus juhuslikult merre (Laak 2016: 119–122).

Naistest ja rahvalaulust on kirjutanud Kristiina Ehin bakalaureusetöös „Naise enesetunnetuse peegeldusi Eesti lüroepilises regilaulus“ (2001) ja magistrیتöös „Eesti vanema ja uuema rahvalaulu tõlgendusvõimalusi naisuurimuslikust aspektist“ (2004). Bakalaureusetöös

---

⁴ Varem ilmunud kolmes köites: „Kalevipoeg eesti rahvaluules“ (1934), „Kalevipoja“ saamisluugu“ (1936) ja „Kalevipoeg kui kunstiteos“ (1944).

analüüsib ta regilaule „Kuldnaine“ ning „Müüdnud neiu“. Ehin rõhutab, et naisaspekti on eesti regilaulus suhteliselt vähe uuritud ning samuti on sellega seotud suur hulk eelarvamusi. Nii eesti lüüriline kui ka lüroepiline regilaul on kirja pandud peamiselt naislaulikutelt, mistõttu on neis omajagu naise enesetunnetuse peegeldusi. (Ehin 2001: 4–5). Magistritöös käsitleb Ehin regilaulu naisuurimuse vaatevinklist. Naisekuju eesti kirjanduses uurib Elo Lindsalu doktoriväitekirjas „Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnendite eesti kirjanduses“ (2008). Lindsalu mainib samuti, et eesti kirjanduses on naisekuju retseptsiooni vähe uuritud, muutus toimus 1990. aastate keskpaigas, kui Eestisse jõudis feministlik teooria (Lindsalu 2008: 6). Oma töös keskendub ta XX sajandi kahe esimese kümnendi eesti kirjanduse naisekujude kirjeldamisele ja analüüsimisele. Ka käesoleva töö teema seostub naisuurimusliku kontekstiga, ent kuna põhirõhk on „Kalevipoja“ naistegelaskujude käsitlemisel Greimase aktantanalüüsi abil, siis feministlikule teooriale eraldi siin ei keskenduta.

1.1. „Kalevipoja“ tekkelugu ja lühike ümberjutustus

1839. aastal esines Friedrich Robert Faehlmann Õpetatud Eesti Seltsis ettekandega Kalevipoja-muistenditest. Kalevipoja tegelaskuju esines mitmetes proosavormilistes ja üsna napisõnalistes koha- ning seletusmuistendites. Need muistendid kirjeldasid hiidvähilase tegusid ja elujuhtumusi, kujutades endast eeskätt looduslike moodustiste tekkepõhjuste seletavaid pärimusi. Kalevipoega kui kangela teati vähe, mistõttu on „Kalevipoeg“ kokku pandud erinevatest fragmentidest (rahvaluule, muistendid, muinasjutud jne). Peale Faehlmanni surma 1850. aastal jätkas tema tööd Friedrich Reinhold Kreutzwald. (Nirk 1975: 265–266).

„Kalevipoeg“ ilmus eesti keeles 1862. aastal. Võib öelda, et eepos ilmus samaaegselt eestlaste rahvusliku liikumise algusega. 1861. aastal pöördus Kreutzwald rahva poole, kutsudes üles lugema „Kalevipoega“ „järelemõtlemisega“: olgu „Kalevipoeg“ „eestlastele üks vanaaja mälestus, tema sütitagu meie südames paremat vaimu, et oma sugu ja isamaad kallimaks hakkaksime pidama kui siiasaadik oleme pidanud“ (Nirk 1975: 268). „Kalevipoja“ eepost saab pidada rahvuslike tunnete äratamise lugulauluks, milles pajatatakse ajaloolise saatuse traagikast. (Nirk 1975: 269).

Eepose põhiideeks võib pidada vabadusvõitlust, vastupanu võõrjõududele, oma maa kaitsmist, kodumaale truuks jäämist ning lootust pääseda rõhumisest ja orjastamisest. Kalevipoeg,

rahvuseepose kangelane, on talupoeglik töövägilane, ehitaja, meresõitja, kes ühtlasi võitleb erinevate vaenulike jõudude vastu (sortsid, Sarvik jt). (Nirk 1975: 270).

Eepos jutustab sellest, kuidas Kalev, üks kolmest vennast, jõuab kotka seljas Eestisse, saades siin kuningaks. Ta kosib **Linda**, neil sünnib mitu last. Noorim neist, Kalevipoeg, sünnib peale Kalevi surma. Kui pojad on jahil, tuleb Soome tuuslar ja röövib Linda. Linda hüüab jumalaid appi, mispeale pikne moondab ta kaljukiviks. Pojad asuvad ema otsima. Kalevipoeg läheb ujudes Soome tuuslarile kätte maksma. Enne Soome jõudmist peatub ta saarel, kus võrgutab **Saarepiiga**, kes osutub tema õeks. Saarepiiga uputab end merre. Soome jõudes tapab Kalevipoeg tuuslari ning ostab soome sepalt mõõga. Pidustuste käigus tapab ta soome sepa poja. Tagasi kodumaale pöördudes lasub Kalevipoja hingel mitu veresüüd. Kodumaal saab ta kuningaks, ehitab kindlusi, linnu, käib Venemaalt laudu toomas, sammudes läbi Peipsi järve. Kord, kui Kalevipoeg magab, varastab sorts tema mõõga, mis kukub Kääpa jõkke ja jääb sinna. Kalevipoja tähendusrikkam reis on põrgusse, kus ta võitleb Sarvikuga ning päästab vangis olnud neiud – **Põrgupiigad**. Teistkordsel põrguskäigus aheldab ta Sarviku. Järgneb võitluste aeg, sest vaenlased tungivad maale. Kalevipoeg oma meestega saab lüüa. Ühel päeval, läbi Kääpa jõe minnes, löikab mõõk tema jalad alt ja Kalevipoeg sureb. Tema vaim lendab Taevataadi juurde, kust ta saadetakse põrgusse Sarviku valvuriks. Kalevipoeg saabub valge hobuse seljas põrgu väravasse, lööb rusikaga vastu kaljut ja jääb kättpidi sinna kinni. Eepos lõpeb positiivse noodiga, et ühel päeval tuleb Kalevite kange poeg Eesti põlve uueks looma. (Oinas 1994: 14–15).

See lühike sisukokkuvõte annab hästi edasi põhilist „Kalevipoja“ eepose süžeeleini, tuues samuti esile, millised naistegelaskujud on eeposes põhilised: need on Linda, Saarepiiga, Põrgupiigad.⁵ Nende tegevusliin hargneb lahti eepose kolmes peatükis, samas kui teised naistegelaskujud ilmuvad ainult üksikutes episoodides ja vähem tähtsates osades. Annist väidab, et peamised naistegelaskujud on ebaühtlased, kuid psühholoogiliselt huvitavad. Naiskõrvaltegelaste seas kohtab mitmeid figuure, kes ilmnevad ajuti võrdlemisi elavate ja esteetilisena⁶. Peaaegu kõiki naistegelaskujusid seob talupoeglik lihtsus ja maalähedus. (Annist 2005: 768–772).

---

⁵ Ka Annist toob peamiste naistegelaskujudena esile samad tegelased (peatükis „Reaalinimlikud kõrvaltegelased: naised“, 2005: 768–772).

⁶ Siinkohal tekib küsimus, mida täpsemalt mõtleb Annist selle all, et naiskõrvaltegelased näivad võrdlemisi elavaina ja esteetilisena. Nõustuva või mittenõustuva tulemuseni püüan jõuda analüüsisosas.

Kui vaadelda eepose pildilist poolt, siis ilmneb, et ainsad naistegelaskujud, keda Kristjan Raud kujutab, on samuti Linda, Saarepiiga ja Põrgupiigad. Lindat kujutab ta blondipäise, tugeva ning suure naisena, kes kannab kive. Saarepiigast näeme ainult taamal lõkke ääres istuvat kuju. Pildi esiplaanil on Kalevipoeg, kes lamaskleb mugavas poosis ning vaatab Saarepiiga poole. Põrgupiigasid on kujutatud väikestena, istudes Kalevipoja õlal oleval lauakoormal. Mingeid muid eristuvaid jooni piltidest välja tuua ei saa.

1.2. Naistegelaskujude motiivide algupära

Siinse töö kontekstis on oluline avada ka naistegelaskujude motiivide algupära, kuna see aitab paremini mõista naistegelaste kujutamise mõningaid tahke. Järgnevalt annan ülevaate põhilistest naistegelaskujudest ja nende motiivide algupärast, nii palju kui August Annist, Felix Oinas ja Matthias Johann Eisen neid motiive lugejale avanud on.

Salme tegelaskuju põhineb rahvalaulul „Tähemõrsja“ ehk „Salme laul“. Laul jutustab, kuidas noor naine leiab karja saates vainult kana, kellest kasvab Salme. Edasine laul on sellest, kuidas Salmele tulevad kosja kuu, päike ja täht. Oinas mainib, et Kreutzwald lisab „Tähemõrsja“ laulule korduseid ja pulmalaulu. Sama laulu korratakse ka Linda kosja episoodis. (Oinas 1994: 59). Eisen loob aga intertekstuaalse seose kreeka mütoloogiast tuntud ilusa Helena looga, kes sünnib samuti munast. Salme lugu lõpeb sellega, et täht viib neiu endaga kaasa ning pärast seda ei kuule temast enam keegi. (Eisen 1995: 151). Salme tegelaskuju kirjeldatakse eepose I peatükis.

Linda „sündimise“ lugu on sama, mis Salmel. Noor lesk leiab karjateelt tedre, kellest kasvab Linda. Sõna „teder“ kasutati regivärsilistes rahvalauludes neiu sünonüümina (Hiemäe 1997: 4). Kosja- ja pulmalaulude puhul kasutab Kreutzwald Salme kosjalaulu kordust, muutes kosilaste nimesid (tuul, Kungla kuninga poeg, Kalev) (Annist 1975: 276). Kalevipoja emana on Linda eepose tähtsam naiskuju. Annist kirjeldab Lindat tagasihoidliku, tubli, tüseda, praktilise naise ja emana. Samuti iseloomustavat teda sügav kiindumus oma mehesse Kalevisse ning armastus poegade vastu. (Annist 2005: 768–770). Linda roll eeposes kulgeb läbi kolme peatüki (I–III).

Saarepiiga motiiv on pärit Kullervo õevõrgutuse loost „Kalevalas“. Piiga lauludes on kasutatud rahva armastuslaule ning muid rahvalaulu osi („Ehted kadunud“, „Mõök merest“, „Mere

kosilased“ jt). (Annist 1975: 277). Marin Laak (2016: 121) selgitab, et Kreutzwald on Saarepiiga loos kasutanud soome-ugri folklooris tuntud laule merest ilmuvast vasksest, hõbedasest ja kuldsest kosilasest (ja/või mõõgast). Samuti on ta kasutanud Aino lugu Elias Lönroti „Kalevalast“, kus Aino libiseb märjalt kivilt merre ja laulab hiljem vee alt. Mõlema neiu lauludes kohtab sõnasõnalisi kokkulangevusi. Samuti on piigade hukkumise lugu jäetud autorite poolt teadlikult hämaraks ja kahemõtteliseks. Annist (2005: 770) nimetab Saarepiiga kuju romantiliseks: Saarepiiga on laulev neiu, kes on liiga õrn ning eluvõõras karmi reaalsuse jaoks. Saarepiiga lugu areneb läbi kolme peatüki (IV–VII).

Ilmaneitsi kuju pärineb nii eesti kui ka soome rahvaluulest. Muistsed inimesed seletasid ilmamuutusi luuleliselt, nimetades ilma mõjutajaks Ilmaneitsit. Neitsit iseloomustati nägusa ja nooruslikuna, kes elutseb kõrges õhus. Ilmaneitsid valmistasid kuldseid kangaid, hõbedasi ehteid ja vaskseid vöösid. Rahvalauludes kajastus Ilmaneitsite tegevus saju korral vikerkaare värvide tekitamises. Kui vihma ei saja, siis käivad Ilmaneitsid mööda kullast kodu, hõbedast hiit, istuvad ilma äärel või poole kuu peal. Ilmaneitsi sõrmes särab ilus sõrmus. (Eisen 1995: 68–69). „Kalevipojas“ ilmub Ilmaneitsi X loos, kus ta kaevust vett vinnates sõrmuse kaevu kaotab ja Kalevipoeg seda otsima läheb.

Põrgupiigade motiiv pärineb ilmselt kolme röövitud printsessi muinasjutust, kus kolme röövitud kuningatütart lähevad otsima kolm venda või ülitugevat vägimeest. Meestel tuleb tegemist teha paharetiga, kes sööb nende keedukatla mitu korda tühjaks. Üks vendadest (meestest) ei lase end paharetil petta ning paharet põgeneb allmaailma. Kangelane läheb talle sinna järele ning kohtab seal kolme printsessi. Neiud avaldavad kangelasele tugevuse- ja nõrkusevee saladuse. Paharet kaotab kangelasele, juues nõrgestavat vett, samal ajal kui kangelane joob rammuvett. (Annist 2005: 193). Annisti kirjelduses (2005: 771–772) on piigad rahvalikult lihtsakoelised, kosilast ootavad neiud. Põrgupiigasid kujutatakse samuti kolmes peatükis (XIII–XV).

Murueide tütreid elavad koos oma ema Murueidega metsas. Eisen kirjeldab Murueide tütreid kui jäädavalt noori neide, kes kannavad ebemesarnaseid valgeid riideid ning hõljuvad kuuvalgetel öödel metsalagendikel ringi. (Eisen 1995: 51–52). Kreutzwald mainib Murueide tütreid põgusalt XVII loos, kus suured mehed (Kalevi-, Sulevi-, Olevi- ja Alevipoeg) puhkavad. Raamatus „Lühikene seletus Kalevipoja laulude sisust“ on märgitud, et Murueide tütarde roll on kangetele meestele ilusaid unenägusid silme ette manada (Tender 2003: 55).

Hiidpiiga⁷ motiiv pärineb rahvusvahelisest „Hiiu mängukanni“ muistendist (Annist 1975: 278). Kullamaalt pärineb üleskirjutus, kus „Kalevi tütar“, naishiid, korjab tavalisi mehi oma sülle ning viib nad vaenlase eest üle mere (Annist 2005: 138). Hiidpiigast ja Hiidudemaast räägitakse XVI loos.

Teised naistegelased ilmuvad eeposes üksikutes episoodides ning nende motiivide algupärasest pole eelnevad uurijad midagi üles täheldanud, seda ilmselt nende tegelaskujude pealiskaudsema kujutamise ja vähese tekstis esinemise tõttu. Loetlen siinkohal mõned neist: Saarepiiga ema, teed juhataja vanaeit, Lapu targa tütar, Kungla noorikud, Taara tütar, Põrgueit.

---

⁷ Eeposes kirjutatakse piigast (Hiigla tütar), kes elab hiitude maal. Nimi Hiidpiiga on tuletatud Saarepiiga ja Põrgupiigade järgi, tekitamaks teatavat ühisust nimekujudes.

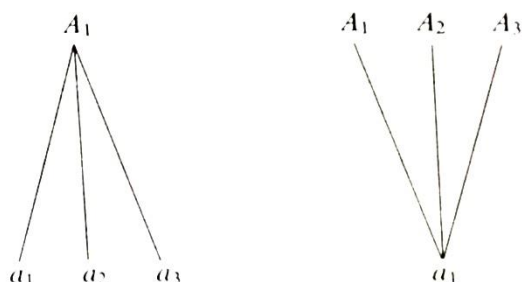
2. Greimase teooria

Aktantanalüüs võimaldab avada ja tõlgendada tegelaskonna omavahelisi suhteid ning seda saab kasutada iga reaalse või kujuteldava tegevuse analüüsimiseks. Eriti tulemuslik on see kirjanduslike tekstide analüüsimisel. Greimase aktantmudeli moodustavad kuus aktanti: Subjekt, Objekt, Saatja, Vastuvõtja, Abistaja ja Vastane.

2.1. Aktantanalüüs

Algirdas Greimase kaks peamist teost, kus ta arendab aktantmudeli teooriat, on „*Structural Semantics: An Attempt at a Method*“ (1966) ja esseekogumik „*On Meaning. Selected Writings in Semiotic Theory*“ (1970). Kogumikust „*On Meaning*“ leiab essee *Actants, Actors, and Figures*“, mis käsitleb põhjalikumalt aktantide teooriat. Greimase aktantteooria üks mõjutajatest on Vladimir Propp ja tema imemuinasjutu teooria (Hébert 2006).

Greimasi aktantteooria aluseks on narratiivi kahetasandilisus, milles on kaks tegelaste kihistust: 1) aktandid (*actants*), kes osalevad narratiivi süntaksitasandil; 2) aktor/toimija (*acteur*) avaldub ja on ära tuntav narratiivi diskursusetasandil. Diskursuse tasandil võib üks aktant realiseeruda mitme aktorina ning üks aktor võib ühendada endas mitut aktanti. (Greimas 1987: 106–107).

Joonis 1. Aktandid (A_1 , A_2 , A_3) ja aktorid (a_1 , a_2 , a_3) (Greimas 1987: 106).

Käesoleva töö raames võib öelda, et näiteks Objekt võib realiseeruda mitme aktorina (Linda, Salme, Saarepiiga) ning aktorid (Linda, Salme, Saarepiiga) võivad realiseeruda mitme aktandina: Objekt, Subjekt, Abistaja.

Aktant (olend või asi) on see, kes/mis kogeb või saavutab (teeb ise) akti, osaledes ükskõik millises protsessis või rollis. Aktandi rollid võivad areneda ja muutuda vastavalt loo narratiivsusele. (Greimas; Courtés 1982: 5–6). Ontoloogilisest perspektiivist vaadelduna võib aktant olla:

1. antropomorfne olend (näiteks inimene, loom, rääkiv mõõk)
2. konkreetne, elutu element, ka asi (näiteks mõõk, tuul)
3. kontsept (julgus, lootus, vabadus)

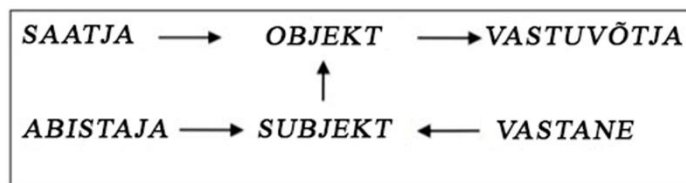
Aktant võib olla kas individuaalne või kollektiivne (näiteks ühiskond). Oluline on see, et iga üksikut elementi võib leida ühes, mitmes või isegi kõigis aktantsiaalsetes klassides. Seda nimetatakse aktantsiaalseks sünkretismiks. Hébert lisab, et aktantsiaalne sünkretism tekib siis, kui üks element, aktor (traditsioonilises käsitluses tegelane) „sisaldab“ mitmeid erinevaid aktante (näiteks samaaegselt Subjekt ja Aitaja) või mitut aktanti, kes on samast klassist, kuid analüüsis on neil erinevad tegevused. (Hébert 2006).

Aktor/toimija on leksikaalne üksus ning tüübilt nimisõnaline. Aktori semantiline sisu koosneb individuaatsiooni seemi kohalolekust, esinedes seega semiootilises universumis autonoomse figuurina. Aktor võib olla individuaalne (näiteks Peeter), kollektiivne (näiteks rahvahulk), kujundlik/figuratiivne (antropomorfne või zoomorfne) või abstraktne/mittefiguratiivne (näiteks saatus). Selleks, et aktor toimiks, peab lekseemil olema vähemalt üks aktantroll ja vähemalt üks temaatiline roll. (Greimas; Courtés 1982: 7–8).

Erinevaid temaatilisi rolle esindavad eriliigilised aktorid. Aktori enese ja tema temaatilised rollid määratlevad aktori. Narratiivi sees saab läbi viia temaatilise rekategoriseerimise, mis aitab tuvastada aktori tegelikku olemust. Iga aktor võib samaaegselt kanda mitut erinevat temaatilist rolli. Temaatiline trajektoor avaldub teemades/isotoopiates. (Greimas; Courtés 1982: 343–344).

Aktantmudeli põhiline funktsioon on avada ja tõlgendada tegelaskonna omavahelisi suhteid (Sepp 2015: 18). Aktantmudelit on võimalik kasutada iga reaalse või kujuteldava tegevuse analüüsimiseks, iseäranis saab seda kasutada kirjanduslike tekstide või piltide analüüsimiseks. Greimasi aktantmudeli moodustavad kuus aktanti:

1. Subjekt (nt Prints) on see, kes/mis on suunatud objektile ning tahab või ei taha objektiga ühineda.
2. Objekt (nt päästetud Printsess) on see, kes kogeb mingit tegevust.
3. Saatja (nt Kuningas) on see, kes õhutab tegevust.
4. Vastuvõtja (nt Kuningas, Prints, Printsess) on kasusaaja.
5. Abistaja (nt hobune, võlumõök) aitab tegevuse täide viia,
6. Vastane (nt nõid, draakon) takistab tegevuse täideviimist. (Hébert 2006).

Joonis 2. Aktantmudel (Greimas 1983: 207).

Nagu eelnevalt sai kirjutatud, siis selleks, et aktor toimiks, peab lekseemil olema vähemalt üks aktantroll ning üks temaatiline roll. Aktantsiaalsed rollid ilmnevad narratiivi süntaksi tasandil, Subjektidesse, Objektidesse jt aktantidesse manifesteerununa. Aktoriaalsed rollid ilmnevad narratiivi semantilisel tasandil, temaatilistesse rollidesse manifesteerununa. Aktorite temaatilistest rollidest moodustuvad isotoopiad ehk teksti korduvad teemad. Isotoopiates ilmneb teksti terviklik tähendus ja sõnum. (Greimas, Courtés 1982: 163–165). Isotoopiad võimaldavad eeposest leida tüüpolukordi, milles naistegelaskujud esinevad.

Greimas leiab, et kuus aktanditüüpi moodustavad omakorda kolm opositsiooni:

1. Soovi (iha) telg (*The axis of desire*): Subjekt ja Objekt. Subjekt on suunatud Objekti poole. Subjekti ja Objekti vahelist suhet nimetatakse ühenduseks (*junction*), seda võib liigitada ka koostoimeks (*conjunction*) (nt Prints tahab Printsessi) või lahknemiseks (*disjunction*) (nt mõrvar vabaneb edukalt ohvri laibast).
2. Võimu telg (*The axis of power*): Abistaja ja Vastane. Abistaja aitab saavutada soovitud ühenduse Subjekti ja Objekti vahel. Vastane aga takistab seda ühendust.
3. Võimu/teadmise telg (*The axis of power/knowledge*): Saatja ja Vastuvõtja. Saatja on komponent, kes taotleb ühendust Subjekti ja Objekti vahel (nt Kuningas küsib, kas Prints päästaks Printsessi). (Hébert 2006).

Greimas toob välja, et narratiivi skeemi puhul moodustub teatud üldine raamistik, milles on salvestunud kolm olulist domeeni: Subjekti kvalifitseerimine ehk Subjekti ellu toomine; Subjekti „realiseering“, mille abil ta toimib, ning sanktsioon, mis väljendub karistuse või tunnustusena (Greimas; Courtés 1982: 204). Vastavalt narratiivi arengule võivad aktandid endale saada kindla arvu narratiivseid seisundeid ehk aktantsiaalseid rolle. Näiteks aktant-subjektiga kaasnevad sellised modaalsused nagu *tahta-teha*, *teada-teha* ja *võima-teha*. Ehk siis Subjekt peab kõigepealt tahtma saavutada teatud eesmärgi, siis teadma võimalusi selle eesmärgi saavutamiseks, et olla võimeline tegutsema. (Greimas; Courtés 1982: 6).

3. Naistegelaskujude analüüs

3.1. Peamised naistegelased

Linda

Lindal on eepose narratiivis naistegelaskujudest kõige tähtsam roll. Ta on Kalevipoja ema ning ka **ajend**, kelle aktantsiaalsetest ja temaatilistest rollidest hakkavad eepose sündmused arenema. Tema röövimine ja kadumine vallandab eeposes sündmuste ahela, mis viib selleni, et peagi lasub Kalevipoja hingel mitu „veretööd“, mille eest ta lõpuks oma verega tasuma peab. Linda tegelaskuju kirjeldatakse I, II ja III peatükis.

I peatükis kirjeldatakse läänes elavat noort leske, kes leiab karja minnes teelt kana, tedremuna, varesepoja⁸ ning viib need koju. Kanast kasvab Salme, tedrest Linda:

Lesk läks aita vaatamaie,
Kasulapsi katsumaie.
Mis seal kasvas kaane alta?
Kanast kasvas kena neitsi,
Tedremunast teine tütar;
Kanast sai Salme, sula neitsi,
Tedrest Linda, libe neitsi. (Kreutzwald 1975: 17).

Animaalsetest tegelastest (tedremuna, kana) kasvavad reaalinimlikud tegelased Linda ja Salme. Sõnale „teder on eesti rahvapärimeses oma seletus, seda kasutati regilaulus neiu sünonüümina. Annist (2005: 769) lisab, et neiu „tedrelik“ iseloom avaldub eesti taluneiu ja –naise ürgses stereotüüp-kujus. Selle all mõtleb ta ilmselt seda, et Linda on tagasihoidlik, tubli ja praktiline naine (ema).

Linda aktantsiaalne roll noore lese episoodis on **Objekt**, kuna ta ei tegutse sihipäraselt, vaid on keegi, kes kogeb mingit tegevust. **Subjektiks** on noor lesk, kes tedremuna koju toob. Noore

---

⁸ Varesepoja rolli ja tegevust kirjeldan järgmises alapeatükis.

lese ja tedremuna (Linda) vahel toimib soovi (iha) telg, mis väljendub selles, et noorel leisel on soov võtta tedremuna leina ja kurvastuse lepituseks:

Leski võttis kana kaissu,
Pistis tedremuna põue,
Võttis leina lepituseks,
Kurvastuse kustutuseks
Kodulapsiks kasvamaie (Samas, 17).

Siinses episoodis näeme, et Linda temaatilisteks rollideks on **kasulaps, tütar, õde, neitsi**. Linda välimuse ja iseloomu kohta ei ole selles tekstilõigus ühtegi tunnust. Linda nooruslikust **kergejalgsusest ja väledusest** saab aimu järgmises episoodis, kus Salme palub endale kambrist riided tuua:

„Lippa, Linda, **lendav-jalga**,
Lenda, õde, kamberie,
Karga ehete-kirstule! (Kreutzwald 1975: 19).

Linda ja Salme kosjalugudes on palju sarnasusi, aga ka erinevusi. Kreutzwald on kasutanud Salme kosjaloo elemente Linda lugudes, kuid muutnud ja pikendanud neid. Neidudel on kaks ühist kosilast: kuu ja päike. Salmel käib kokku kolm kosilast; viimase kosilase, tähe kosjad võtab ta vastu. Lindal seevastu on kuus kosilast: kuu, päike, vesi, tuul, Kungla kuningapoeg ja Kalev. See ilmselt näitab seda, et Linda on tähtsam tegelane kui Salme, sest tal on poole rohkem kosilasi. Lauludest ilmneb, et Linda on küllaltki **iseseisev**, kuna ta valib endale peiu ise, olenemata perekonna soovitudest ja vastuseisust:

Vennad tahtsivad kuule,
Õde ööle kuningalle;
Linda ei tahtnud kuule minna (Kreutzwald 1975: 19).

Vennad ei tahtnud Kaleville,
Leski keelas kanget võtta.
Linda aga tahtis Kaleville (Kreutzwald 1975: 22).

Annist (2005: 769) lisab, et Linda on **reaalse pilguga** ning **elutark**⁹, **kuulab** oma **südame häält**, valides „taevaste“ kosilaste asemel lihtsa „maa mehe“. Natuke vaidleksin vastu siinkohal. Esiteks on Kalev „kuningriigi“ valitseja, teised peiud lihtsalt „taevased“ kosilased või kuningapojad. Teiseks kirjutab Annist (2005: 769), et Linda „pajata pajatamisest“ võib järeldada, et temas on teatud „aadelikku-talupoeglikku“ uhkust ja hellitatust. See viitab selgelt sellele, et Linda valibki kõige kõrgemal positsioonil oleva mehe. **Naistel on** seega **võim** valida endale peigmees, mitte teistpidi¹⁰. Salme ja Linda kosjalauludes on märgata regilaulule omaseid jooni: meest kas põlatakse või ihaldatakse. Kosjalugu lõpeb pulmades ja kodust lahkumisega. Eeposest jääb mulje, et Linda on kodust lahkudes rõõmus: ta hüppab „kõpsti“ (Kreutzwald 1975: 25) Kalevi kõrvale saani.

Rakendades Greimase aktantmudelit, näeme, et Linda kosilased on **Subjektid**, kes on suunatud **Objekti** (Linda) poole, tahtes temaga ühineda. Nende vahel valitseb soovi (iha) telg. Olenemata sellest, et Lindal on voli keelduda ja kosilasi valida, jääb tema aktantsiaalne roll ikkagi Objektiks, sest tal puudub konkreetne tegevusliin. Esimese viie kosilase puhul on ta pigem passiivne Objekt, Kalevi puhul ilmutab ta aktiivsust ja soovi ühenduseks.

Eepose I peatükis kujutatakse Lindat kõnelevana mingist kindlast ruumist, vestluspartnerist lahutatuna; ühel juhul takistavad tema kõnet ka suhusattunud padjaebemed:

Linda hüüdis saunastana,
Linda padjusta pajatas,
Ebemeista heitis keelta (Kreutzwald 1975: 20).

Samamoodi kutsub ta aidast /keldrist orjatüdrukut, et see tooks talle riided:

Linda hüüdis aidastana,
Palvekeelil kivitüdrust (Kreutzwald 1975: 22).

Ning kodust lahkumisel hüüab ta üle ukse jooksupoisile:

Linda hüüab üle ukse:
„Jookse, poiss, jooda hobune,

---

⁹ Siinkohal saab muidugi väidelda, mida „elutarkus“ kellegi jaoks tähendab. Leian, et see on tugevalt seotud inimese isikliku maailmapildi ja -nägemusega. Seega sinise töö kirjutajal ja Annistil võib olla sõnast „elutarkus“ ja ka fraasist „reaalne pilk“ erinev arusaam, millest lähtuvalt tekivad ka erinevad tõlgendused.

¹⁰ See tõlgendus kehtib ainult Linda ja Salme loo puhul. Edaspidi ilmneb eeposes see, et naistel puudub igasugune võim valida. Neiud muutuvad kosjahimulisteks ja püüavad Kalevipoega kui potentsiaalset kosilast meelitada. Sellest lähemalt alapeatükis 3.2.

Palgapoiss, pane sadula (Kreutzwald 1975: 25).

Asjaolu, et Linda räägib vestluspartneriga üle mingi ruumipiiri, loob mulje, et naisele on seatud teatud tegevuspiirid ja et ta on paigutatud kindlatesse ruumidesse, kust tal on voli kaasa rääkida. Sarnast mustrit kinnitab ka II peatükis olev stseen, kus Linda saadab lepatriinu arsti järele, kõneledes toast. Üldse saab Linda eeposes vähe sõna. I peatükis kõneleb ta kosjalugudes ning peale pulmi kodust lahkudes. II peatükis antakse talle sõna neljal korral: lepatriinut arsti järgi saates, Kalevit taga leinates, uutele kosilastele eitavalt vastates ning sünnitusvaludes vaeveldes. III loos ei kõnele ta üldse.

Linda välimust kirjeldatakse esemete kaudu: uus udune särk, tohine särk, kirjadega vöö, kirjud käised, räimekirjaga rätik, tohine undruk, kuldne kuub ja punutud pärg. Kaudselt võib see viidata asjaolule, et naiste jaoks oli käsitöö oluline ja seda osati. Samuti rõhutab riiete kirjeldamine, et kosjade puhul tavatsesid neid end piduriideisse ehtida. Siit saab järeldada, et noore neiu seemideks on uus udune särk, tohine särk, kirjadega vöö, kirjud käised, räimekirjaga rätik, tohine undruk, kuldne kuub ja punutud pärg.

Temaatilistest rollidest lisandub kosjaloos Lindale **kositava neiu** roll, kinnitades Linda aktant-objekti olemust (ta on keegi, keda ihaldatakse). See objektilisus ilmneb ka selles, kuidas Kalev Lindast mõtleb:

Kalev kosis kuldaneiu,
Võttis Linda kodukanaks,
Võttis kalliks kaisutavaks,
Ajaviitvaks armukeseks (Kreutzwald 1975: 23).

Linda on Kalevi suhtes passiivne objekt, keda ajaviiteks armastada ja kallistada ning kelle põhiline roll edaspidi tundub olevat **perenaise roll**. Seda kinnitab ka II peatüki algus, kus kirjeldatakse, kuidas Linda on sünnitanud mitu poega, nad lauldes ja imetades üles kasvanud. Semantilisel tasandil on Linda temaatilised rollid muutunud: **ema, abikaasa ja eit**. Kalevi temaatiline roll muutub **sureva abikaasa** omaks.

Narratiivi süntaksi tasandil muutub aktor Linda **aktant-subjektiks**. Tal on eesmärk kasvatada pojad suureks, ta teab, kuidas seda saavutada ning on võimeline ka selle nimel tegutsema. Pojad on **aktant-objektid**, kellel puudub igasugune tegevus. Ema ja laste vahel valitseb soovi (iha) telg, koostoime (*conjunction*). Enne surma muutub Kalev samuti **aktant-objektiks**, kuna tal

puudub eesmärk ja tegevus, ta lihtsalt põeb haigust ning pajatab eidele, et viimasest pojast, kes sünnib peale tema surma, saab kange mees – kuningriigi valitseja.

Siit nähtub, et **naine** saab subjektina **tegutseda** siis, kui meestegelane on ühel või teisel põhjusel tegutsemisvõimetu: Linda muutub aktiivseks subjektiks siis, kui Kalev on haige ja suremas, pojad aga alles väikesed või veel sündimata. Ilmselt mõjutab mingil määral ka see, et Linda temaatiline roll on muutunud. Kergejalgselt neiust on saanud tugev, praktiline koduperenaine, kes peab võtma kodus majapidamises vastutuse oma õlule. Passiivsest neiust saab aktiivne ema, abikaasa. Kolmas lisandunud temaatiline roll, **eide** oma, võimaldab määratleda naise **vanust**. Neiuks nimetatakse noort naisterahvast enne abiellumist. Peale abiellumist ja laste sünnitamist saab naisest eit, mis võimaldab määratleda naise elukogemuse olemasolu. Vanaks aga saab pidada naist, keda eeposes nimetatakse vanaeideks¹¹. Seega võib öelda, et „neiu“ tähistab noorust, „vanaeit“ vanadust ning „eit“ nende kahe vahepealset eluetappi.

Peale Kalevi surma kujutatakse Lindat kurva, nutva kaasakesena, kes igatseb ja leinab oma armast abikaasat. Linda tegelaskuju paistabki iseloomustavat: armastus oma mehe ja armastus oma poegade vastu. Neid teemasid rõhutatakse ja joonistatakse eeposes selgelt välja. Jääb mulje, et Kreutzwald on võtnud eeposes kirjeldada teatud kindlaid naisstereotüüpe ja jaganud nende tüüpjooned eri naistegelaskujude vahel ära – Linda puhul leiavad rõhutamist emale ja abikaasale omased jooned. Peale Kalevi surma lisandub Lindale **lesknaise** roll. Kirjeldatakse, kuidas Linda peseb ja riietab surnukeha ning kaevab Kalevile haua, kuhu peale hakkab kive kandma. Linda kivikandmise tagajärjel tekib Toompea mägi. Ühel päeval Linda jõud raugel ning üks kivi libiseb sõrmede vahelt maha. Linda istub kivi otsa ja puhkeb nutma. Nõnda tekib lese silmaveest Ülemiste järv. Kalmukünka kaevamise ja kivide kandmise põhjal saab arvata, et Linda on suur ja tugev – hiiu mõõtu naine. Samas ei kirjeldata seda kusagil. Tüsedana kirjeldab teda Annist, suure ja tugevana kujutab Kristjan Raud joonistusel „Linda kive kandmas“.

Edasine narratiiv kulgeb Kalevipoja sünnitamise ja tema kasvatamise vaimus. Linda aktantsiaalne roll jääb samaks (aktant-subjekt) ning temaatilistele rollidele lisandub **sünnitaja** oma. Sünnituslugudes on kasutatud sünnituse- ja tuhulaule. Kalevipoeg sünnib Linda leina lepituseks. Tema lapsepõlve kohta kirjutatakse, et ta nutab palju ning kasvab kiirelt, mis näitab, et Lindal ei ole viimast poega kasvatades kerge.

---

¹¹ Eepose järgmistes lugudes kohtab Kalevipoeg vanaeite, vanu eitesid.

Samal ajal käivad tal mitmed kosilased, kuid ta keeldub kellelegi naiseks minemast. Üks kosilastest on Soome tuuletuuslar, kes ähvardab eidele kätte maksta selle eest, et ta tema kosjadega nõus ei ole. Linda naerab selle ähvarduse peale ja sõnab, et tal on kolm poega, kes teda kaitsevad. Aastaid hiljem, kui pojad on kodust ära, tuleb tuuletuuslar tagasi ja röövib Linda. Eit püüab vastu hakata, kuid tuuletuuslar on tugevam ja viib ta mererannale, kus paat ootab. Lesknaine hüüab poegi appi, kuid need ei kuule. Hädakisa kuulevad Jumalad, kes vallandavad äiksetormi, mille peale Soome tuuslar minestades maha kukub, Linda aga muundatakse kivisambaks Iru mäele. Selles episoodis muutub Linda aktantsiaalse rolli poolest **aktant-objektiks** ja Soome tuuslar on **aktant-subjekt**, kes soovib Lindat endale naiseks. Jumalate poolt saadetud äikest aga saab pidada **aktant-vastaseks**, mis nurjab tuuletuuslari plaani. See stseen vallandab omakorda uued sündmused eeposes. Linda pojad tulevad koju ja mõistavad, et nende ema on röövitud. Pojad asuvad ema otsima, kuid ei leia teda.

Linda tegelaskuju on psühholoogiliselt huvitav. Tema areng eeposes on kõige selgemini näha. Eepos algab sellega, kui ta on noor kosjahimuline neiu, kes on piisavalt iseteadlik, et valida endale ise kõige meelepärasem peigmees. Valituks osutub rikas Kalev. Abielus olles muutub Linda truuks ja armastavaks abikaasaks, kes sünnitab palju lapsi. Kergejalgsest, iseteadlikust, neiust saab tubli ja praktilise meelega naine, kes kõneleb vähe. Neiust naiseks muundumine on eeposes päris hästi ära kirjeldatud. Korduvatest teemadest võib siin osas välja tuua kosimisloo, mida korratakse kahel korral, siis, kui Linda on noor neiu ning siis, kui ta on lesknaise rollis.

Saarepiiga

Kui Linda on **ajend**, kellest tingituna eepose sündmused hargnema hakkavad, siis Saarepiiga on **põhjus**. Ema kadumine ja röövimine ajendab Kalevipoega Soome tuuslarit otsima minema. Ujudes Soome poole, peatub Kalevipoeg ühel saarel, kus kuuleb **noore neiu** laulu. Saarepiiga laulab sellest, et kaugel vete taga on tema kaaslane: ei saa tema siit saarelt minema ja ei saa peig sealt kaugelt tulema, tuul see viigu õnne ja tervist kaugele. Neiu laulus kõlavad tema **tunded** ja kauge peiu igatsus. Samal ajal nihkub Kalevipoeg lähemale, et näha laulvat neidu. Saarepiiga istub lõkke ääres. Teda kirjeldatakse **ilusa, kähharjuukselise ja kõrgerinnalise neiuna**. Samuti kirjeldatakse tehtud käsitööd: talve jooksul kedratud lõnga, kangasteljel kudumist. Olles lähemale nihkunud, hakkab Kalevipoeg pilgates vastu laulma:

Miks sa, piiga **peenikene**,

Peigu ligemalta põlgad?
Ligi on, ligi nähikse,
Ligimail kallim kaasake,
Armsam hauduva kaissu. (Kreutzwald 1975: 53).

Ta laulab, et ligemal on parem peigmees, kange mees, kuulsast külast, kel on pikad jalad ja laiad õlad. Meri kandnud teda salamahti saare randa, saare piigade õnneks. Saarepiiga kuuleb laulu ja astub **aral sammul** ligemale, et näha, kes talle vastu laulab. Mõtleb, kas ehk **kosilane** külla tulnud. Näeb siis murul noort meest ja läheb ligemale. Kalevipojaga juttu ajades tabab Saarepiigat meeltesegadus ja noorte vahel lööb lõkkele armuleek:

Südant saivad sulatama,
Meelta metsa eksitama.
Saare piiga, peenikene,
Istus ise mehe kõrva,
Langes **lapse rumalusel**
Kogemata kalda peale (Kreutzwald 1975: 54).

Kalevipoeg võrgutab Saarepiiga, kes meeltesegaduses talle andub. Armu uimast väljudes mõistab oma tegu ja hakkab **nutt**es appi hüüdma. Saarepiiga temaatilised rollid selles loos on: **piiga, neiu ja laululind**.

Selles episoodis on kaks aktorit: Saarepiiga ja Kalevipoeg. **Subjektiks** on noormees, kes on suunatud neiu (**Objekti**) poole. Aktorite vahel valitseb soovi (iha) telg. Kalevipoeg kuuleb noore neiu laulu, soovib temaga ühineda ning teab, et laulma hakates meelstab ta neiu enda juurde. Kalevipoja tegevuses ilmnevad modaalsused, tahtmine, teadmine ja võime. Saarepiiga seevastu on lihtsalt Objekt, kes peiut igatsedes, meeltesegaduses ja lapse rumaluses lõksu langeb. Võib isegi öelda, et Kalevipoeg **vägistab** Saarepiiga. Meestegelaskuju kasutab oma kavalust selleks, et kasutada ära endast nõrgemat naistegelaskuju.

Annist kirjutab, et Saarepiiga kuju on rahvalaulupärane, ent romantiline. Ta istub saare üksinduses, lauldes igatsusest peiu järele. Piiga on liiga õrn ja eluvõõras. (Annist 2005: 770–771). Nii piiga laul kui ka kogu stseeni kirjeldus eeposes loovad romantilise pildi: üksik neiu kõrge tamme all lõkkekumal, taamal merekohin. Samuti rõhutatakse eeposes korduvalt, et Saarepiiga on eluvõõras („lapse rumalusel“), meeltesegaduses ja uje. Naistegelaskuju joonistub siin välja hästi, ka see, kuidas näeb teda meestegelane. Eelkõige näeb Kalevipoeg Saarepiigat

saagina, keda võrgutada. Tekstis avalduvadki ju neiu „väärtused“ – ta on noor, peenike, ilus, kõrge rinnaga –, mis kutsuvad (ja ka õigustavad?) meestegelaskuju teda võrgutama.

Loo hargnedes lülitub narratiivi Saarepiiga isa, kes tormab lapse nuttu ja kisa kuuldes kohale. Isa näeb kanget meest ja oma **kurba, pisarates, noruspäi** seisvat **tütart**. Meestevahelisest vestlusest selgub, kust Kalevipoeg pärit on, ning seda kuuldes Saarepiiga ehmub, taganeb kalda poole ja kukub komistades merre. Noormees hüppab talle merre järele, kuid ei leia neidu. Tekst näib vihjavat võimalusele, et Saarepiiga ja Kalevipoeg on õde ja vend ning sel juhul on nende vahel toimunud verepilastus. Motiivide algupäras sai selgitatud, et Saarepiiga loos on kasutatud Kullervo õevõrgutuse lugu „Kalevalast“. Marin Laak (2016: 121) lisab, et „Kalevala“ Aino ja „Kalevipoja“ Saarepiiga loos on mitmeid sarnasusi, ja mõlema piiga hukkumise lugu on jäetud teadlikult hämaraks ja kahemõtteliseks. Ehkki Saarepiiga hukkumise põhjus jääb hämaraks, annab tekst selgesti mõista, et Kalevipoja jutt ehmatab ja kohutab Saarepiigat ning just ehmatuse tõttu Saarepiiga komistab ja kukub:

Kuulas võõra juttu kohkel,

[...]

Kui ta isaks Kalevida,

Lindat emaks tunnistanud.

Ehmatanud hellakene,

[...]

Liuges kalda ligemalle,

Äkilise serva peale,

Sealap sammu komisteles,

Sealap piiga libistelles,

Üle kaela merre kukkus, (Kreutzwald 1975: 55–56).

Kui oletada, et Saarepiiga tõesti taipab, et Kalevipoeg on tema vend, siis jääb hämaraks minu meelest see, kuidas saavad Kalev ja Linda olla Saarepiiga vanemad, kui tema vanematena on mainitud saare taati ja eite. Mingit selgitust selle kohta eeposes ei anta. Saarepiiga lugu lähebki edasi nii, et tema vanemad, saare taat ja eit, riisuvad merd, et nii tütar merest kätte saada.

Merest hakkab kostma Saarepiiga laul, milles on kasutatud soome-ugri folklooris tuntud laulu motiivi merest ilmuvast vasksest, hõbedasest ja kuldsest kosilasest (ja/või mõõgast) (Laak 2016: 121). Laintest kostev laul algab sõnadega: „Neiu läks merda kiikumaie, lainetesse

laulemaie; **pani** kingad kivi peale, [...] siidilindid liiva peale“ (Kreutzwald 1975: ...). Laulu algus näib lükkavat ümber tõlgenduse, et Saarepiiga kukkus vette kogemata, kuid samas tuleb arvestada, et see laulu osa on võetud teisest rahvalaulust, mistõttu tuleks püüda laulust leida veel muud olulist. Oluliseks saab pidada lõiku, kus piiga laulab, et on talumehe, põllumehe tütar, kinnitades nõnda veelkord, et tema vanemad on saare taat ja eit. Samuti on oluline koht, kus ta merest lauldes vastab vanematele:

Minu jalga komistie,
Libastus libedal liival,
Sattus salahaudadesse,
Kukutas kalakudusse,
Mere urkasse udusse. (Kreutzwald 1975: 60).

Seega veealuses laulus ta ise laulab, et komistas ja kukkus merre. Selle lauluga lõpeb IV peatükk, mis kirjeldab Saarepiiga lugu. Temaatilistest rollidest lisandub selles episoodis piiga, neiu, laululinnu rollile ka **tütre** ja **õe** roll.

Saarepiigast on juttu ka VI loos, kus Kalevipoeg Soome sepa juures peol purjus peaga hoopleb, et võttis Saarepiiga süütuse. Selle hoopluse tagajärjel tekib tüli Kalevipoja ja Soome sepa vanema poja vahel, milles viimane neist hukub. Tekstist võib aru saada, et Soome sepa vanem poeg oli Saarepiiga laulus too igatsetud peigmees. Siit nähtub ka see, et Kalevipoeg ei tunne end süüdi ei Saarepiiga vägistamises ega ka selles, et neiu niimoodi õnnetult hukka sai. Piigast rääkiva teksti alguses sai öeldud, et ta on **põhjus**, mis kannab edasi eepose tegevustikku. Nimelt saab Kalevipoeg Saarepiiga hukkumisega enda hingele **esimese veresüü**. **Teine veresüü** lisandub Soome sepa vanema poja tapmisega. Oma tegu hakkab ta **kahetsema** alles siis, kui ta kuuleb (VII loos) Saarepiiga varju laulu. Piiga laulab, et läks laintesse kiikuma, **ülekohut** unustama, **vend** (Kalevipoeg) see sõuab veepiiril, **õde** (Saarepiiga) magab mere põhjas, vihjates ilmselgelt nende omavahelisele sugulusele. Saarepiiga laulab ka sellest, et Kalevipoeg on vereahne vend, kes tappis süütu mehe. Siinkohal saab väita, et Saarepiiga vari **õhutab** Kalevipoega **kahetsusele** ning temast saab **Saatja**.

Saarepiiga lugu annab hästi edasi unistava neiu stereotüüpi, kes oma lihtsameelsuses langeb ihakütkes vaevleva noormehe lõksu. Kui võrrelda Linda ja Saarepiiga neiu seeme, siis nähtub, et viimase seemideks on: ilus, käharajuukseline, kõrgerinnaline ja peenike, samas kui Linda puhul loetleti lihtsalt esemeid (riideid), mida ta kannab. Isotoopidest võib välja tuua kosilase

teema: neiu ootab kosilast. Siin ilmneb ka erinevus: Linda ja Salme puhul ei öelda välja, et nad ootasid kosilasi, vaid et kosilased ise tulid.

Põrgupiigad

Põrgupiigasid kujutatakse eeposes hoopis teistsugustena kui Lindat ja Saarepiigat. XII loos läheb Kalevipoeg mööda kitsast käiku allmaailma. Kohale jõudes näeb ta valgustatud ust, millest ühel pool on ämber valge vedelikuga ja teisel pool ämber tumeda vedelikuga. Ukse tagant kuuleb Kalevipoeg **vokivurinat** ja piiga **laulu**. Piiga laulab endast, oma varasemast heast elust, praegusest vangistusest ja orjaelust ning sellest, et tuleks ometi keegi kosilane teda päästma. Ennast kirjeldab ta **linalakalise kähharpeast kaunitarina**, kes istub voki taga ja teeb rasket tööd. Laulab ka sellest, kuidas varasemas elus sai käia pidudel, külakiigel kiikumas, seljas siidisärk, kroogitud käistega pluus, kaelas helmed ja rinnal suur sõlg. Ühtaegu ahastavaks ja humoorikaks saab pidada piiga laulu lõppu:

Tuleks tähti-poisikene
Tuvikesi tahtemaie,
Vangist välja viidamaie;
Tuleks, kes ta ise tahes,
Tuleks üks tuulest tuisates,
Tuleks **vilets** ehk **vigane**,
Kui aga oleks **isane!**“ (Kreutzwald 1975: 166).

Põrgupiiga laulab regilaulule iseloomulikult oma **tunnetest, mõtetest**. Eriti selgelt jääb laulus kõlama see ahastus, et pääseks ometi vangipõlvest, tuleks kosilane, ükspuha milline, peaasi et **meessoost**.

Kalevipoeg kuulab ja laulab siis vastu, et tema on tulnud kaugelt maalt siia kosja. Põrgupiiga vastab seepeale **rõõmsalt**, et kauge kosilane on tulnud õigel ajal, kuna peremees on kodust ära ja eit köögis kooki küpsetamas. Põrgupiiga soovib Kalevipojal kasta oma käsi tumeda vedelikuga ämbrisse: must vedelik kasvatab rammu, aitab ukse maha murda. Peale seda tuleb kasta kätt teise ämbrisse: valge vedelik vähendab käe rammu, et mees ei lõhuks kõike puruks. Kui Kalevipoeg tuppastub, tunneb Põrgupiiga ära, et see on kange Kalevite poeg. Toas läheb noormehe ja neitsi vahel vaidlemiseks. Kalevipoeg näeb seinal mõõka ja tahab seda endale, Põrgupiiga soovib tal võtta hoopis pajuviits ja kaabu. Kalevipoeg peab **piiga juttu tühjaks**

lobaks ja ütleb, et Põrgupiiga **ei saa** teda **eksitada**, sest ta on tugev kangelane, kes sammub oma radadel. Vaidluse lõpetamiseks paneb neiu kaabu endale pähe ja soovib, et ta kasvaks Kalevipoja suuruseks. Mõistes kaabu väärtust, võtab noormees kaabu ja muundab end sama väikeseks, kui Põrgupiiga tavaliselt on, ning ka piiga muundub seepeale tagasi väikeseks. Neitsi kutsub tuppa kaks õde ning ühiselt lukustatakse põrgueit kööki, et ta ei saaks neid segama tulla. Kalevipoeg lubab piigad allmaailmast **päästa** ja neile **kosilased leida**. Enda kohta lisab ta, et ta peab enne kosimist veel kasvama, taltsamaks muutuma ja targemaks saama.

Selles episoodis on viis aktorit (Kalevipoeg, kolm Põrgupiigat ja põrgueit). Narratiivi süntaksi tasandil saab vaadelda Kalevipoega kui **Subjekti**, kellel on soov pääseda allmaailma, ning Põrgupiigasid kui **Objekte**. Piigade motiiv pärineb kolme röövitud printsessi muinasjutust, mis tähendab seda, et Kalevipojast saab nende vangipõlvest päästja ning piigad on Objektid, kes kogevad midagi. Nende aktantsiaalne roll muidugi muutub vastavalt narratiivi kulgemisele. Piigadel on Objektiga paralleelselt ka **Abistaja** roll, näiteks stseenis, kus üks Põrgupiigadest üritab Kalevipojale selgeks teha, miks võlukaabu kasulik on (hilisem vahend põrgust pääsemiseks). See omakorda muudab need kolm naistegelaskuju küllaltki aktiivseks ja ka targaks (teadlikuks).

Põrgupiigade lugu hargneb edasi **peomeeleolus, mängitakse, lauldakse**, tuntakse rõõmu. Peale lustipidu näidatakse Kalevipojale põrgut. Ta saab teada, et Sarvikul on suur varaline rikkus ning palju sulastest orje, keda piinatakse raske töö tegemisega. Põrgupiigad aga räägivad Sarvik-taadi tegemistest, enda kurvast saatusest ja nutavad noorust taga. Kalevipoeg lubab veelkord neid vangipõlvest päästa ning satub neidudega uuesti **vaidlusesse**. Põrgupiigad soovivad tal hoida kaabut ja pajuviitsa enda lähedal, sest muidu nad põrgust ei pääse. **Kalevipoeg** aga **hoopleb**, et tema on tugev ja neid ei tea, kuidas ta on võidelnud ja rammu katsunud, et küll tema võidab Sarvikut. Piigad proovivad veel teda hoiatada, kuid tulutult. Tekib mees- ja naistegelaskujude vaheline vaidlus, kus meestegelane ei arvesta naistegelaskuju soovitude/õpetustega, vaid talitab nii, nagu tema tahab. See stseen kajastab hästi meeste ja naiste vahelist suhet eeposes üldisemalt. Mehed on iseteadlikud ja ei kuula naisi, viimased aga püüavad mehi manitseda ettevaatlikkusele ning jagada head nõu, kuid tulutult. Naise sõna ei maksa midagi.

Lugu läheb edasi sellega, et Põrgupiigad vahetavad salaja Sarvik-taadi salariistad, et nii Kalevipoega aidata. Siit nähtub, et naistegelaskuju peab kasutama kavalust ning pidama salanõu, et saaks meestegelaskuju salaja aidata. Sarvik saabub koju ning mehed asuvad

võitlema. Kalevipoeg võidab suuresti tänu Põrgupiigade abile, kes vahetasid Sarviku toas rammu- ja nõrgestava vee klaasid. Narratiivi süntaksi tasandil saab piigadele omistada **Abilise** rolli, Sarvikule **Vastase** ning Kalevipoja aktantsiaalne roll jääb samas. Objektiks saab pidada abstraktset soovi – pääsemine põrgust. Kalevipoja eesmärk on jõuda allmaailmast tagasi maa peale, mistõttu tema tegevus on suunatud selle abstraktse soovi poole. Põrgupiigad, kellele on eelnevalt lubatud, et nad võetakse kaasa, aitavad seda soovi täide viia.

Joonis 3. Põrgupiigade aktantsiaalne mudel

XIV lugu lõpeb sellega, et Kalevipoeg päästab kolm Põrgupiigat allmaailmast, seab nad oma lauakoormale istuma ja viib nad laia ilma kosjateele. Piigad samal ajal laulavad oma pääsemise õnnest, suvisest armuajast ja sügisesest kosilasest. Jällegi laulavad naistegelased oma mõtetest, tunnetest. Ka jääb siin silma, et noorte neidude jaoks on suvel ja sügisel oma tähendus. Suvel leitakse peigmees, kellega armurõõme nautida, sügisel aga tuleb noormees kosja.

XV loos jutustatakse Põrgupiigade saatusest. Noorema piiga kosib Alevipoeg, vanema piiga Sulevipoeg ja keskmise piiga Olevipoeg. Piigad laulavad oma õnnepäevadest ja sellest, kuidas kena armukese kaisus hea magada on.

Põrgupiigade tegelaskujud on kõige rõõmsamad naistegelaskujud eeposes. Nende vangipõlve kujutatakse küll raskena, aga samas on neis säilinud noore neiu muretus ja rõõmsameelsus. Nad ei ole eluvõõrad, nagu Saarepiigat kujutati, vaid oskavad oma naiselikke omadusi ära kasutada (kavalus Kalevipoja abistamisel). Nende tegelaskujudes joonistuvad vast kõige paremini välja selle ajastu neiu ootused ja lootused. Samuti on tekstis võimalik markeerida neiuga kaasnevaid seeme – käharpea, siidised pluusid, sõled, pärjad, ilu. Isotoopidest võib välja tuua käsitöö, laulmine, kosjad.

3.2. Naiskõrvaltegelased

Noor lesk – Salme ja Linda kasuema

Noort leske kirjeldatakse I peatüki teisel leheküljel, kokku on temast juttu umbes ühe lehekülje jagu. Kreutzwald kirjeldab, kuidas läänes elab noor lesk, kes läheb pühapäeva hommikul **karja saatma** ning leiab teelt kana, tedremuna ja varesepoja ning viib nad koju. Kanast kasvab Salme, tedrest Linda ning varesepojast orjatüdruk.

Selles lõigus on neli aktorit: noor lesk, kana (Salme), tedremuna (Linda) ning varesepoeg (orjatüdruk). Noore lese aktantsiaalseks rolliks narratiivi süntaktilisel tasandil on **Subjekt** ning tal ilmneb modaalsus *tahta-teha*. Teised kolm aktorit on kana (Salme), tedremuna (Linda) ja varesepoeg (orjatüdruk), kelle aktantsiaalseks funktsiooniks on Objekt, sest nad ei tee ise midagi, ei tegutse sihipäraselt. Noor lesk aga tegutseb sihipäraselt, viies kana, tedremuna ja varesepoja koju. Noore lese ja Objektide (Salme, Linda, orjatüdruk) vahel valitseb soovi (iha) telg, kuna lesk võtab kana, tedremuna ning varesepoja leina lepituseks. Lese aktantsiaalne roll muutub hetkel, kui Salmele ja Lindale tulevad kosilased. Tema tegutsemisväli muutub: ta hakkab õhutama, taotlema Subjekti ja Objekti ühendust. Tema roll väheneb märgatavalt, ilmnedes ainult paari-kolme realistse õhutavates lausetes:

„Sööge, tähti, jooge, tähti,

Elage, tähti, rõõmulan!“ (Kreutzwald 1975: 18).

Siinses mudelis on noor lesk seega **Saatja**, Salme ja Linda kosilased Subjektid ning Salme ja Linda on Objektid, need, keda ihaldatakse. Noore lese temaatilised rollid narratiivi semantiliselt tasandil on **lesk**, **eit**, **kasuema**. Tema välimuse kohta ei ole tekstis ühtegi märget. Laulu alguses kirjeldatakse, kuidas noor lesk elab üksi lagunevas talus. Siit saab välja lugeda, et mehed on need, kes tegelevad maja ehitustöödega ja selle korrashoiuga, samal ajal kui naised käivad karja saatmas. Kuna mees on surnud, siis maja laguneb. Selle lõiguga pannakse juba eepose alguses paika, millised on meeste- ja millised naistetööd.

Noore lese nimekuju ütleb ära, et ta on **noor naine**, kes on jäänud leseks. Kui Salme ja Linda kasvavad suureks, muutub lese temaatiline roll noorest ledest keskealiseks eideks. Eelnevalt sai mainitud, et sõnalist rolli on tal vähe, kõigest mõned üksikud laused, mis õhutavad kosilasi. Jääb mulje, et Linda ja Salme kasuema on **leebe**, **vaikne** ja **tööd rabav naine**. Ainuke kord, kui

tema tegelaskuju väljendab vastumeelsust, on siis, kui Kalev tuleb Lindale kosja. Lesk keelab kasutütrel sellele mehele minemast, ilma selgitusi andmata.

Korduvatest teemadest saab välja tuua sarnasusi Linda perenaise rolliga seoses. Mõlemaid naisi kujutatakse vaikse, tööd tegeva ja lapsi kasvatavatena.

Salme

Salme tegelaskuju on kirjeldatud samuti ainult I peatükis. Eelnevalt on lühidalt kirjeldatud, kuidas Salme neiuks sirgub. Edasi on juttu sellest, kuidas Salmele tulevad kosilased. Esimesena tuleb kosja kuu suure saatjaskonnaga. Salme aga ei soovi kuule minna, kuna kuu on muutlik. Teisena tuleb kosja päike, ka tema kosjadest keeldutakse. Viimasena tuleb kosja täht. Salme võtab tähe kosjad vastu.

Salme (aktor) on üks tegelane, kelle funktsioon teoses esialgsel vaatlusel ei muutu. Ta ei tegutse sihipäraselt, vaid lihtsalt on kellelegi ihaldatavaks objektiks. Eelnevalt kirjeldasin, kuidas noor lesk leidis kana, viis koju ja kanast kasvas Salme. Selles aktantsiaalses mudelis oli Salme **Objekt**. Teises situatsioonis, kui Salmele tulevad kosilased, jääb tema aktantsiaalne funktsioon samaks – ta on endiselt **Objekt**. Kosilased (kuu, päike ja täht) on **Subjektid**, kes ihaldavad Salmet kosida. Kui vaadelda eraldi Salme ja tähe kosjalugu, siis selles episoodis saab täheldada, et täht on Subjekt ja Salme Objekt. Samas saab vaadelda nende armastuselu nii, et täht on armastuse Vastuvõtja ja Salme armastuse Saatja. Seega narratiivi süvatasandil näeme, et Salmel on lisaks ühele aktantsiaalsele rollile veel teinegi. Vaadeldes narratiivi skeemi näeme, et kahe aktori kujus esineb neli aktantsiaalset rolli. Nende vahel toimib seega kaks opositsiooni: Subjekt – Objekt ning Saatja – Vastuvõtja.

Salme temaatilised rollid on sarnased Linda omadele: **kasulaps, tütar, õde, neitsi, kositav neiu**. Peale abiellumist lisandub **abikaasa** roll. Salme kasvamise ja kujunemise lugu on eeposes tõenäoliselt kõige stereotüüpsem: laps, neitsi, kositav neiu, abikaasa. Eelnevalt sai mainitud, et Salme ja Linda kosjalood on sarnased. Salme laulud on lühemad, kuid neis on märgata ikka sarnast mõtet – kosilasi kas põlatakse või ihaldatakse ning oluline on enese ehtimine pidurüüses. Salme välimusest saab aimu riiete ja esemete kaudu, mida ta palub Lindal endale kosilase ette ilmutamiseks tuua:

Too mulle kuued kalevised,
Särgid udusiidised,

Käiksed kullakirjalised,
Vikelised villasukad,
Litterissa linikud,
Ruudulised kaelarätid! (Kreutzwald 1975: 19).

Midagi muud, mis Salme välimust iseloomustaks, tekstis ei avaldata. Iseloomu puhul näeme ühte eristuvat tahku, nimelt ta lahkub kodust pisarsilmil, sest teab, et ei näe enam omakseid. Võrdluseks võib tuua, et Linda lahkub kodust rõõmsal meelel. Seda võib tõlgendada nii, et Salme kahetseb oma „taevase“ mehe valikut, kes viib ta kaugele ära ning Linda on õnnelik ja uhke oma kange „maise“ mehe üle. Salme tegelaskuju kirjeldamisel kasutatakse esemetele viitavaid seeme: kuued kalevised, särgid udusiidised, villasukad, linikud jne. Korduvatest teemadest saab jällegi välja tuua kosjad ja ka abiellumise (nagu ka Linda loos).

Saarepiiga ema

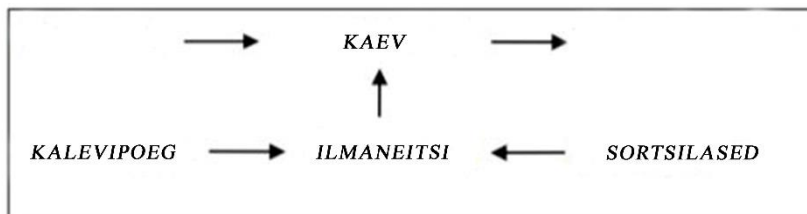
IV peatükis mainitakse Saarepiiga ema, kes jookseb taadi kisa peale mere äärde ning kuuleb, et nende tütar on uppunud. Taat palub naisel merd riisuda, et päästa nii tütar vetevoost. Selles episoodis on mehe ja naise roll ühine. Mõlemad on suunatud Saarepiiga otsimisele. Samas võib öelda, et taat domineerib eide üle, paludes tal riisuda merd. Aktoreid on siin kolm: Saarepiiga, tema ema ja isa. Narratiivi süntaksi tasandil võib öelda, et **Subjekte** on siin kaks: taat ja eit, kes mõlemad on suunatud **Objekti** (Saarepiiga) poole. Neil mõlemal on eesmärk ning tegutsemisvajadus. Saare eite kirjeldatakse lühidalt ka V peatükis, kus ta **võtab heinamaal loogu** ning **riisub** seda kokku. Ta on üks eepose naistegelaskujusid, kes esindab üht tüüpilist naisekuju: **muretsev ema, kuulekas ja töökas abikaasa**. Tema temaatilisteks rollideks narratiivi semantilisel tasandil on **ema, eit, abikaasa**. Saare eide välimuse kohta ei saa tekstist midagi teada. Kõnelemas kuuleme teda ühel korral ja see toimub tubases ruumis, seades naise kõnele jällegi tegevuspiirid. Nii nagu Linda ja Kalevi puhul, nii on ka siin märgata, et koos elavad mees ja naine saavad hästi läbi ning on valmis tegutsema ühise asja nimel.

Ilmaneitsi, Kõue tütar

Ilmaneitsi tegelaskuju ilmub „Kalevipoja“ X loos. Teda kirjeldatakse **ilusa, käharpealise**, „sinisirje linnukesena“. Ilmaneitsi, Kõue tütar kõnnib metsas, märkab sügavat kaevu ning tahab sealt joogiks vett võtta. Kui ta kaevust vett vinnab, ehmatatakse teda metsahaldja poeg, kes tahab

Ilmaneitsile appi tõtata. Ehmatuse tõttu libiseb neitsi sõrmus kaevu. Ilmaneitsi hakkab nutma ning appi hüüdma. Kalevipoeg kuuleb neitsi nuttu ja tuleb kaevule. Kui ta teada saab, miks Ilmaneitsi nutab, hüppab ta kaevu sõrmust otsima. Seda märkavad sortsilased, kes hakkavad Kalevipojale veskikive kaela lükkama. Kanget meest see aga ei murra ning ta tuleb kaevu pinnale, veskikivi sõrmes. Ta küsib, kas ehk see on Ilmaneitsi sõrmus, sest suuremat talle kätte ei jäänud. Kalevipojast jääb siin veidi kohtlase tegelase mulje. Võimalik, et see on ka Kreutzwaldi „huumor“, tekitades tekstis sellise assotsiatsiooni.

Selles episoodis on neli **aktorit**: Ilmaneitsi, metsahaldja poeg, Kalevipoeg, sortsilased. Ainus koht, kus ilmneb Ilmaneitsi **Subjekti** roll, on kaevust vee võtmine. Ilmaneitsil tekib soov vett juua ja tema käitumine kaevust vett võttes on sihipärane. Selles aktantsiaalses mudelis saab välja tuua, et **Subjektiks** on Ilmaneitsi ja abstraktsemaks **Objektiks** kaev. Metshaldja poja ilmudes muutub aktantsiaalse mudeli opositsioon võimu teljeks (Abistaja – Vastane). Metshaldja poeg püüab Ilmaneitsit aidata, olles seega **Abistaja**. Ka Kalevipoeg, kes soovib Ilmaneitsit aidata on Abistaja. Sortsilased, kes veeretavad Kalevipoja peale veskikive, on **Vastased**. Joonisel saaks seda kujutada järgmiselt:

Joonis 4. Ilmaneitsi aktantsiaalne mudel.

See aktandimudeli rakendamine kinnitab veelkord seda, et naistegelaskuju saab olla ainult siis Subjekt, kui meestegelased on kohmakad (Metshaldja poeg), kohtlased (Kalevipoeg), suremas (Kalev) või väikest kasvu (poisslapsed). Ilmaneitsi temaatilise rollina joonistub välja ainult üks – **neitsi**. Tema välimuse kohta saame teada, et ta on **ilus kähharpealine noor neiu**. Eeposes kirjeldatakse, kuidas ta **lendab** ja **liugleb** ringi, mis viitab motiivide algupäras mainitud aspektile, et Ilmaneitsid elavad kõrges õhus.

Ilmaneitsi kuju liigitub fantastiliste kõrvaltegelaste alla, sest ta omab üleloomulikku, fantastilist omadust – õhus lendamine, liuglemine. Ta on võrdlemisi aktiivne tegelaskuju, kelles ei avaldu talunaiselikke jooni ning kes saab rääkida ilma ruumiliste piiranguteta – vabas õhus.

Raudoja nõianeitsi

Raudoja nõianeitsil, tuuletuuslari tütreks on „Kalevipoja“ eeposes väga väike episoodiline roll. August Annist (2005: 749) on nõianeitsit määratlenud kui Kalevipoja **vastast**. Raudoja nõianeitsit ja temaga seonduvat tegevustikku on kirjeldatud umbes poolel leheküljel. Suurem roll on Kalevipojal, kes magab murul ja ärkab selle peale, et küljealune on märg, vesi on teda enda alla uhtumas. Ta märkab eemal künkal nõianeitsit, kes on tekitanud veejoa, püüdes Kalevipoega uputada. Tahtes veejuga peatada, võtab Kalevipoeg kivi ja viskab sellega nõianeitsit. Neitsi saab kiviga pihta, kiljatab, hüüab appi ning lõpuks sureb.

Siinses narratiivi skeemis on Kalevipoja aktantsiaalne funktsioon **Subjekt**. **Objektiks** võib pidada und, sest Kalevipoeg on suunatud une poole, sooviga puhata väsinud keha. Nõianeitsi aga takistab Kalevipoja und. Tema aktantsiaalne funktsioon on **Vastane**. Samas, kui vaadelda olukorda nõianeitsist lähtuva nurga alt, saab nõianeitsi aktantsiaalseks funktsiooniks pidada ka **Subjekti** ning Kalevipojast saab **Objekt**. Siinjuures tekib iha teljel olev lahknemine (*disjunction*), mis tähendab seda, et nõianeitsi püüab vabaneda Kalevipojast. Naistegelaskuju **Subjekti** roll toimib ainult sel hetkel, kui meestegelaskuju magab, kinnitades eelnevat tõdemust, et naised on tegutsejad ainult siis, kui meestegelaskuju tegutsemisvõime on ühel või teisel põhjusel pärsitud. Nõianeitsi tegelaskuju on samuti fantastiline naistegelaskuju, kes omab **üleloomulikke** ja **nõiduslikke** võimet. Tekstis on mainitud tema **noorust**, kuid välimuse kohta pole ühtegi markeeringut. Tema temaatilisteks rollideks on neitsi, nõianeitsi, tütar.

Hiidpiiga

Hiidpiiga tegelaskuju ilmub XVI peatükis, temast on juttu umbes ühel leheküljel. Kalevipoeg saadab sulased ja keeletarga ühele saarele kõndima, ise jääb laevale „Lennuk“ puhkama. Kuus meest lähevad saarele, kõnnivad ja heidavad põõsa varju puhkama. Järgmisel hommikul tuleb Hiidpiiga kapsaaeda **lehmadele lehti kitkuma**, leiab mehed kapsa all magamas. Ta korjab mehed põlle sisse ja viib koju isale näitamiseks. Kodus küsib isa, mida tütar toonud ja piiga raputab mehed põuest põrandale. Hiiglataat laseb meestel mõistatusi ära arvata. Keeletark arvab kõik mõistatused ära ning taat saab aru, et tegu on inimestega, kes käivad laias maailmas õpetusi otsimas. Ta palub Hiidpiigal mehed tagasi viia. Tee peal palub keeletark, et piiga nad mererannale viiks. Hiidpiiga viib mehed soovitud kohta ning puistab nad põlle seest laeva pardale. Tema hingeldamisest tekib tuulepuhang, mis puhub laeva merele. See kirjeldus langeb

kokku Kullamaal kirja pandud Kalevi hiidtütrel looga, mida mainisin motiivide algupära käsitletud peatükis.

Hiidpiiga (aktor) aktantsiaalne roll on **Subjekt**, kes tegutseb selle nimel, et korjata kapsaid loomadele. Ta märkab kapsa all magavaid mehi, korjab nad üles ja viib koju. Mehed on siinses skeemis **objektid**, kes kogevad tegevust. Hiidpiiga on suunatud soovi (iha) telje kaudu objektide poole. Hiidpiiga **Subjekt/subjektsus** säilib ka mehi tagasi viies, sest tal on tahtmine (ja ka isa käsk) nad tagasi viia. Isa muutub **Saatjaks**, kes soovib, et Subjekt oleks suunatud Objektide poole ning toimetaks nad tagasi. Hiidpiigat saab pidada ka **Abistajaks**, kui ta hingedõhk laeva liikvele puhub. Tema temaatilised rollid on **tütar, piiga, tütarlaps**.

Piiga tegelaskuju kohta on tekstis öeldud, et ta on noor ja suurt kasvu. Talle on omistatud talunaiselik olemus – räägib vähe, käib lehmadele kapsalehti toomas ja on tagasihoidlik. Ka tema kõneleb suletud ruumis. Samuti näib temas olevat rohkem inimlikke jooni, nõnda kuulub ta pigem reaalinimlike tegelaskujude hulka.

Ülejäänud vähem esinevad naistegelased

I peatükis leiab noor lesk kana, tedremuna ja varesepoja. Varesepojast kasvab vaeslapsest orjatüdruk. Noor lesk on **Subjekt**, kes on suunatud **Objekti** (orjatüdruku) poole. Piigat kirjeldatakse kui **raske töö tegijat**. Kosjalugudes mainib Linda teda põlatud orjapiigana, kes lendab nagu liblikas. Pulmade ajal saadetakse orjapiiga merest vett tooma, kus ta jääb unelusse, vaatab kalade kudemist, tukub tunnikese ning läheb koju tagasi. Selles episoodis muutub orjatüdruku aktantsiaalne roll **Abistajaks**, kuna talle on antud ülesanne, mille ta peab täide viima. Mere ääres ta aga unustab endale antud ülesande, jäädes seal unelema, kaalu vaatama ja tukkuma. Tema aktantsiaalne roll muutub sel hetkel Subjektiks. Eeposes kujutataksegi teda kergelt **uneleva** natuurina. Ka saab öelda, et temast kumab **talupoeglikku lihtsust** ja **maalähedust**, kuna ta on vaikselt **kannatav** ja **tööd rabav** tegelane. Temaatilistest rollidest saab välja tuua **orjatüdruku, orjapiiga, vaeselapse, tüdruku** rollid.

VI peatükis kohtub Kalevipoeg vanaeite, kes juhatab talle teed Soome sepa juurde. Tee juhatamisega vanaeide roll piirdubki. Aktantsiaalsesse mudelisse paigutades saab öelda, et vanaeit on **Abistaja**, kes aitab **Subjektil** mingit tegevust täide viia – Soome sepa juurde jõuda. Vanaeite kirjeldatakse **lonkava** ja kepi toel kõndivana.

VII peatükis kohtab Kalevipoeg paadiga merel sõites kolme laeva: üks on **noorte naiste** laev, teine **tarkade naiste** laev ja kolmas **noorte neidude** laev. Viimase paadi neiud on kenad, sõstrasilmsed ja kaunilt riietatud. Kalevipoeg sõnab, et **uhked neiud** hakkavad teda armastama ja kipuvad talle mehele, mispeale ta laulab neile:

„Olge vaita, **kanakesed**!
Jätke **nuttu, nukrad linnud**!
Küllap tuleb õnneõhtu,
[...]
Kasvavad teile kaasakesed,
[...]

Kalevist ei kasva kaasat (Kreutzwald 1975: 85).

Seda episoodi saab võtta lihtsalt lauluna ja aktantsiaalse mudeli rakendamine oleks liigne, samas on siiski selgelt näha, et **Subjektiks** on Kalevipoeg ja noored uhked neiud/naised on **Objektid**. Selle episoodi temaatilistest rollidest saab välja tuua: **noored naised, targad naised, noored neiud, uhked neiud, tüdrukud, piigad, kanakesed, linnud**. Arvestades regilaulu naiselikku ainelaadi, saab öelda, et siinses laulus on hoopis naised taustategelased, keda põlatakse või ihaldatakse. Naiste laulust on saanud meeste laul, kus neiud vastavad kosjahimuliste neidude stereotüübile.

Samas peatükis kohtab Kalevipoja vanem vend ema otsingul tina- vask- , hõbe- ja kullaneidu ning kena neidu. Kõigepealt tulevad talle vastu kolm esimest neidu, kellel ta palub endale teed juhatada. Neiud vaikivad. Tuleb vastu kullaneiu, kes vastab **lahkelt**:

Mine raatma radadelle,
Kihuta kanarbikule,
Sealtap leiad lihast neidu,
kesse sulasuul kõneleb (Kreutzwald 1975: 91).

Vanem vend kihutab edasi ja vastu tuleb kena neiu. Mees küsib neiult, kas ta ehk tedretütart näinud. **Kena neiu** vastab, et tema pole tedretütart näinud ning kutsub mehe nende talusse kosja. Kalevipoja vend keeldub ja lahkub. Meestegelaskujul on eesmärk ema leida, seega ta on **Subjekt**. Esimesed kolm teel kohatud neidu on **Objektid**, kullaneiu saab pidada **Abistajaks**, sest ta juhatab aktant-subjektile teed, ning kena neiu on **Saatja**, kes saadab Kalevipoja venda oma õdedele kosja. Samas tuleb tõdeda, et siinses kontekstis on aktantsiaalse mudeli

rakendamine üsna kunstlik ja hüpoteetiline, küll aga avab see veidi selle episoodi tausta. Kolm esimest neitut paistavad olevat **elutud** naistegelaskujud, kullaneiu aga **lahke** ja **abivalmis**. Viimane kohatud neiu paistab silma **kena** ja **kosjahimulisena**. Noorte neidude tegelaskujudes hakkab silma teatav sarnasus: enamik neide (mitte kõik) on kenad, noored ja kosjahimulised.

Sarnast sündmustikku kohtab ka teise venna loos. Ta satub uhkesse tallu, kus on neli **neidu**. Üks neiu **õmbleb** siidisärki, teine **tikib** käisekirja, kolmas **koob** kuldvööd ja neljas **lõksutab lõuendit**. Kalevipoja vend küsib, kas ehk nemad näinud tedretütart. Lõuendi lõksutaja lausub, et tema ei ole näinud tedretütart. Ta soovitab mehel sügisel kosja tulla. Ka siin saab pidada lõuendi lõksutajat **Saatjaks**, kes näitab üles **aktiivsust** sellega, et kutsub mehe sügisel kosja. Kuid aktantsiaalse mudeli rakendamine on ka siinses kontekstis liigne. Siinses episoodis kujutatakse neide käsitööd tegevate neidudena.

VIII loos kohtavad kolm venda jälle kosjahimulisi neide. Neidude isa ja ema püüavad oma tütreid noormeestele mehele saada. Neiud ilmuvad pidurõivais meeste ette tantsima, samal ajal rõhutab nende ema, et tütreid on **tublid töö tegijad**, koovad kangast, lõksutavad lõuendit, valmistavad siidisukka. Eit ja taat näitavad üles **aktiivsust**, olles **Subjekti** rollis. Neiud on **Objektid** ning kolm venda ka pigem **Objektid**, kes on potentsiaalsed kosilased. Neide kirjeldatakse läikivate ehete, siidiste seelikute, suurte sõlgede ja pärgadega ehituna.

XI peatükis räägib väike mees Kalevipojale, kuidas ta uidanud järve ääres kuusikus, eksinud ära ning sattunud väikese hurtsiku juurde. Seal istunud eit lee ees ja keetnud hernesuppi. Ta oli **lahke**, **andis süüa** ja **pakkus öömaja**. Vanaeit hoiatas väikest meest oma poegade eest, kes tulevad varsti koju ja ei salli inimesi. Väike mees peitis end laua alla, ja hommikul aitas eit tal majast välja saada. Eit on selles loos **Subjekt**, olles tegevuses supi keetmise, poegade koju ootamise ning väikese mehe eest hoolitsemisega. Mees on siin aga **Objekt**, kes kogeb midagi. Ka siin loos saab vanaeit olla Subjekt seepärast, et meestegelaskuju on väike ja vajab abi.

XVI loos mainitakse lühidalt Lapu targa tütar, keda Kalevipoeg kohtab ühe talu õuel. Talu ukse ees istub neiu, kettab ja laulab. Kalevipoega nähes ta ehmub ja põgeneb isa hüüdes tuppa. Lapu targa tütrele ei saa omistada mingit aktantsiaalset funktsiooni. Tähelepanu saab pöörata laulule, mida ta laulab. Laulu sisus kohtame sarnast motiivi, nagu on kasutatud noore lese laulus, kus noor lesk leiab kana ja tedremuna, kellest kasvavad Salme ja Linda. Lapu targa tütre laul on veidi muudetud kujul edasi antud. See naistegelaskuju annab ilmselt kõige ehedamalt edasi regilaulu pärinemist ja naiselikku olemust. Neiu istub, **käsitööd** tehes ja samal ajal **laulab** kosjalaulu, millesse on pikitud teiste regilaulude elemente (näiteks Tähemõrsja laul).

XVII loos kohtab Kalevipoeg koos kaaslastega **kortsus palgega vanamoori**, kes istub koopasuu ees ja keedab suppi. Mehed paluvad teda, et ta nende portsu ka supile lisaks ning lubavad ise suppi valvata, niikaua kui vanaeit magab. Eit teab, et supileent käib kimbutamas härjapõlvlane ning lausub **kavalalt**, et mehed oleks valvsad. Järgneb episood meeste kohtumisest härjapõlvlasega. Unest virgudes näeb vanaeit, et Kalevipoja käes on härjapõlvlase kelluke, mis on Sarviktaadi võluriist. Suurest õnnest hakkab vanamoor **laulma** ja **tantsima**. Laulus kõlavad **naise tunded, mõtted nooruspõlvest**. Niimoodi lauldes ja karates kukub ta kogemata kuristikust alla ja kaob. Tekstist nähtub, et vanamoor on **koduhoidja**, kes **keedab suppi, laulab** ja **tantsib** rõõmust. Tema välimusest tuuakse välja **kortsus pale**, mis rõhutab vanamoorilikkust. Iseloomult tundub ta olevat kergelt **kaval** ja samas **rõõsameelne**.

Samas peatükis mainitakse Murueide tütreid, kes kesköö paiku hiilivad magavate kangelaste juurde ning hakkavad **laulu** saatel nende peade ümber und kuduma. Murueide tütreid saab vaadelda kui **Saatjaid**, kes saadavad kangelastele und. Samuti saadavad nad Kalevipojale unes õpetussõnu, mis hoiatavad põrgusse mineku ja sõjatee eest. Neide kirjeldatakse **noorte** ja **lustlikena**, kes tulevad murule **tantsisklema**. Koidu eel ruttavad neid koju **käsitööd** tegema. Alapeatükis 1.2. sai lahti seletatud Murueide tütarde motiivide algupära, kus neid kirjeldati noorte neidudena, kes hõljuvad kuuvalgetel öödel metsalagendikel ringi, mis teeb neidudest fantastilised kõrvaltegelased, kellel on üleloomulikke võimeid (udu-une kudumine).

XVIII peatükk kirjeldab, kuidas Kalevipoeg läheb tagasi allmaailma ja kohtab seal eite, kes **ketrab voki** taga. Tema kõrval ühel pool kausis on rammuvesi, teiselpool nõrgestav vesi. Eit soovib rammuvett juua. Peale seda lõhub Kalevipoeg seina maha ja astub Põrgueide kambrisse. Siin saab rakendada Subjekti (Kalevipoeg), **Saatja** (eit) ja Abistaja (rammuvesi) mudelit. Kohatud eit õhutab Kalevipoja tegevust, et ta pääseks Sarviku elumajja. Eide kohta kirjutatakse, et ta on **kahvatunud ja kolletanud naine**, kelle silmist paistab **heldust**. Kuna Sarvikul on palju sulaseid ja orje, siis saab aimata, et kohatud eit on üks **orjadest**, kelle ülesanne on lakkamatult **tööd teha – kedrata**. Tema temaatiliseks rolliks on **eit**.

Ka Sarvik taadi eit (Põrgueit) istub ja koob kangastelgedel. Põrgueide kohta kirjutatakse, et tal on osav silm ja temas on teatavat kavalust, et kätte saada Kalevipoja sõrmes olev võlukelluke. Temagi soovib Kalevipojal keelekastet võtta, viimane aga teab, et see on nõrgestav vesi ning keeldub. Põrgueit püüab takistada Kalevipojal Sarvikuni jõuda, olles **Vastane**. Temas on **salakavalust, nõialikke teadmisi**, mis on segatud talunaiseliku töötegemisoskusega.

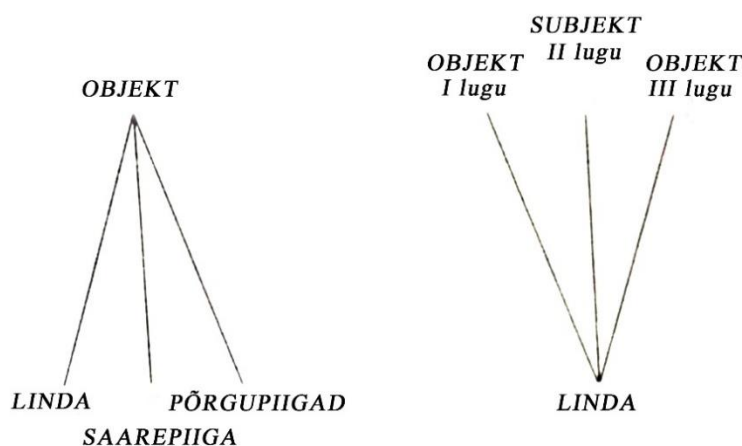
3.3. Naistegelaskujude peamised rollid ja nende tähendus

Peamised naistegelaskujud on Linda, Saarepiiga ja Põrgupiigad. Lindal on naistegelaskujudest kõige tähtsam roll. Ta on Kalevipoja ema ning ka ajend, kellest hakkavad eepose sündmused arenema. Noore neiuna kujutatakse teda iseteadliku, kergejalgse ja väledana. Peale abielu muutub ta truuks, armastavaks abikaasaks, kes on tagasihoidlik, praktiline ja kehaehituselt tüse (seda eeldab eelkõige kivikandmine). Kõnelemas kuuleme teda üksikutes episoodides, kõne on lühike ja kõigil kordadel kõneleb Linda mingis ruumis viibides. Tema aktantsiaalne roll eepose I peatükis on Objekt, II peatükis muutub see Subjektiks ning III peatükis uuesti Objektiks. Esimesel juhul on ta kasulaps või kositav neiu, kelle poole Subjekt suunatud on. Teisel juhul on ta tegutseja, eelkõige seepärast, et Kalev on haige ja suremas ning pojad alles väiksed. Tekstist ilmnebki see, et naistegelaskuju saab olla Subjekt siis, kui meestegelaskujud ei ole täienisti (või üldse) tegutsemisvõimelised, näiteks on nad haiged, suremas, saamatud, väiksed või lihtsalt kohtlased. III peatükis on Linda jälle Objekt, kellele tuleb kosja Soome tuuslar; samuti räägitakse selles loos rohkem Linda suurekskasvanud poegadest. Temaatilistest rollidest saab Linda puhul välja tuua kasulapse, tütre, õe, neitsi, ema, abikaasa, sünnitaja, eide ja lese rollid. Nendest rollidest joonistub välja naise eluring: sünnid, oled laps, kasvad neiuks, ootad kosilast, abiellud, sünnitad, kasvatad lapsi, jääd leseks ja sured.

Saarepiiga tegelaskuju saab pidada põhjuseks, mis suunab edasisi eepose sündmusi. Temast saab üks kahest Kalevipojal lasuvast „veresüüst“. Piigat kirjeldatakse ilusa, kähharjuukselise, peenikese ja kõrgerinnalise neiuna. Ta istub saarel, suure tamme all, lõkkekumas ja laulab igatsevat laulu kaugest peiust. Saarepiigast luuakse kergelt unelev, romantiline, lihtsameelne, uje tegelaskuju, kes langeb meheliku iha võrku. Saades teada, kes Kalevipoeg on, piiga ehmatab ja kukub merre. Aktantsiaalses mudelis saab talle rakendada Objekti rolli. Saatjaks muutub ta merest lauldes ja saates vanematele ja Kalevipojale sõnumeid. Temaatilistest rollidest saab välja tuua piiga, neiu, laululinnu, tütre rollid.

Põrgupiigasid kujutatakse olenemata orjapõlvest rõõmsate ja töökatena. Neid kirjeldatakse ilusate, linalakaliste kähharpeadena, kes teevad hoolega käsitööd. Nende lauludes kõlavad piigade mõtted ja tunded. Iseloomujoonte osas võib välja tuua, et neis on teatavat jonnakust, et astuda vastu meeste võimukusele, kasutades selleks oma naiselikke kavalusi. Nende aktantsiaalseks rolliks on Objekt ning ka Abistaja. Nende temaatilised rollid on piiga, neitsi, õe, orjatüdruku rollid.

Kasutades Greimase aktantide ja aktorite tabelit, saab visuaalselt näidata peamiste naistegelaskujude aktantide ja aktorite muutumist. See skeem toob välja selle, et aktoritel (Linda, Saarepiiga, Põrgupiigad) on üks ühine aktantroll Objekt. Igalühel neist on veel ka teine roll (Lindal Subjekt, Saarepiigal Saatja, Põrgupiigadel Abistaja). Samuti näitab see skeem, kuidas muutub aktor Linda aktantsiaalne roll temast rääkivates lugudes.

Joonis 5. Aktantide ja aktorite näidis (peamised naistegelaskujud) ja aktor Linda aktantrollide muutumine.

Naiskõrvaltegelaste alla liigitasin noore lese, Salme, Saarepiiga ema, Ilmaneitsi, Raudoja nõianeitsi ja Hiidpiiga. Aktantsiaalsetest rollidest kohtab siin kõige enam Subjekte. Noor lesk, kellel meest ei ole, peab ise suutma tegutseda ja ellu jääda. Salme on Objekt, kuna tema roll piirdub kosilast ootava neiuga ja abikaasaks saamisega. Saarepiiga ema saab näha Subjektina, kes tegutseb koos mehega ühise eesmärgi nimel. Samamoodi on Subjekt ka Ilmaneitsi, kelle eesmärk on janu kustutuseks kaevust vett võtta. Ka Hiidpiiga on Subjekt, kes korjab kapsalehe alt magavad mehed ja viib nad koju. Raudoja nõianeitsi on aga Kalevipoja Vastane, kes üritab teda ära uputada. Naiskõrvaltegelastest kõik peale Saarepiiga ema on noored naised. Noore lese ja Saarepiiga ema puhul saab välja tuua, et nad on leebed, vaiksed ja töökad. Salme roll piirdub kosilase valiku ja abiellumisega. Ilmaneitsi kujutatakse ilusa, käharpealise neiuna, kellel on üleloomulik võime õhus liuelda. Nii Ilmaneitsi kui ka Raudoja nõianeitsi kuuluvad fantastiliste tegelaskujude kategooriasse. Hiidpiigat saab pidada olenemata oma suurusest siiski talupoeglikult lihtsaks tegelaskujuks.

Ülejäänud vähem esinevad naistegelaskujud jagunevad kaheks: noored kenad neiud ja vanad kortsus palgega vanaeided. Neidusid kujutatakse valdavalt kosjahimulistena, kes teevad

käsitööd ja laulavad. Vanaeitesid kujutatakse pigem abilistena, kes pakuvad peavarju ja süüa ning juhatavad teed. Aktantsiaalsetest rollidest saab välja tuua, et noored neiud on valdavalt Objektid, kuid leidub ka Saatjaid ja Abistajaid. Vanaeided on kas Abistajad või ühel juhul ka Subjekt. Siit saab järeldada, et noori naisi objektistatakse rohkem nende ilu ja nooruse pärast, vanemaid naisi aga nähakse rohkem abistajatena.

Reaalinimlike naistegelaste puhul saab välja tuua, et nad on enamjaolt tasased ja teevad naiste töid. Neid kujutatakse üsna maalähedaste ja talunaiselikena. Fantastiliste naistegelaskujude (Ilmaneitsi, Murueide tütreid, Raudoja nõianeitsi, Põrgueit) kohta saab öelda, et neid kujutatakse võrdlemisi elavatena. Annist mainib, et fantastiliste naistegelaskujude seas kohtab esteetilisi figuure. Ilmselt peab ta siin silmas Ilmaneitsit ja Murueide tütreid, keda kujutatakse ilusate, hõljuvate, ehteid kandvatena. Teise kahe naistegelase puhul seda öelda ei saa. Kõik neli fantastilist tegelaskuju omavad mingit üleloomulikku või nõiduslikku jõudu.

Temaatilistest rollidest jäid kõige enam silma neiu, neitsi, piiga, õde, tütar, eit, vanaeit. Neiu seemidena saab välja tuua: ilus, kena, noor, linalakk, käharpea. Neidusid kirjeldati ka esemete kaudu: siidised särgid, litritega pärjad. Vanaeide seemid on: lonkav, kortsus pale. Eide kohta ei saa välimuses midagi eristuvat välja tuua.

Naistegelaskujude temaatilistest rollidest moodustub kolm põhilist korduvat teemat/isotoopi: kosjahimulised neiud, laulmine ja käsitöö. Naistegelaskujud esinevad kõige rohkem kosjahimuliste neidude rollis. Neiud unistavad, ootavad ja loodavad, et keegi neid kosima tuleks. Eepos algab Salme ja Linda kosjalooga, kus on palju kosilasi. Jääb mulje, et kosimisealised neiud on meestegelaste jaoks kütkestavad. Teose arenedes aga kaob see mulje, kuna eepose põhiline meestegelane on Kalevipoeg, kes leiab, et ta on liialt noor ja taltsutamatu ning peaks enne kosja minemist rohkem tarkust koguma. Olenemata sellest tiirlevad tema ümber peaaegu igas peatükis kosjahimulised neiud, kellest jäetakse hale ja nutune mulje, kui Kalevipoeg nad ära põlgab. Teine teema, mis eeposest naistega seoses läbi kumab, on laulmine. Neidusid kujutatakse üsna tihti laulmas. Regilaulule omaselt kõlavad nendes naiste tunded, mõtted, suhted meeste ja naiste vahel, lauldakse ka orjapõlvest ja raskest talutööst. Kosjalahuludest tuleb esile ka see, et meest kas põlatakse või ihaldatakse. Kolmas teema, mida eeposes rõhutatakse, on põllu- ja käsitöö. Naisi kujutatakse käsitööd tegemas: vokiga ketramas, kangastelgedel kudumas. Põllutöödest mainitakse loo võtmist, heina riisumist, karja saatmist ja lehmadele söögipoolise muretsemist. Lühidalt: loetletakse naistele omaseid töid. Lisaks põhilistele isotoopidele ilmneb näiteks Linda puhul laste kasvatamise teema, vanaeitede ja

eitede puhul supikeetmine ja koduhoidmine ning noorte neidude puhul enese ehtimise soov (näiteks kosjade puhul).

Üks erisus, mis naiste puhul veel silma hakkab, on nende kõnelemine eeposes. Esialgu tundub, et naistele antakse sõna ainult siis, kui nad on mingis kindlas ruumis, näiteks toas, aidas, kambris, vee all, põrgus. Kuid leidub ka erandeid. Üks silmapaistvam erand on see, et üleloomuliku või nõidusliku omadusega naistegelaskujud saavad rääkida vabas õhus, samas kui reaalinimlikud naistegelaskujud kõnelevad valdavalt mingis ruumis viibides. Erandiks on reaalinimlikud vanamoorid, kes saavad samuti kõneleda vabas õhus. Tähelepanuvääriv on ka see, et naised üldjuhul räägivad eeposes vähe. Kõige jutukamad tegelased tunduvad olevat Põrgupiigad. Mis puutub laulmisse, siis selle puhul ei olnud märgata mingeid piiranguid, ei ruumi ega teksti pikkuse osas.

Kokkuvõte

Käesolevas bakalaureusetöös uurisin Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoja“ naistegelaskujude rolli eeposes. Töö konteksti paremaks mõistmiseks tõin välja naistegelaskujude motiivide algupära, lühikese sisukokkuvõtte eeposest ning „Kalevipoja“ saamisloo.

Naistegelaskujude uurimiseks rakendasin Algirdas Greimase aktantanalüüsi, mis võimaldas avada ja tõlgendada tegelaskonna omavahelisi suhteid. Analüüs aitas tuvastada aktantide rolli narratiivi süntaksi tasandil ning aktorite temaatilisi rolle narratiivi semantilisel tasandil. Aktorite temaatilistest rollidest moodustuvad isotoobid ehk korduvad teemad, mis aitavad eeposest leida tüüpolukordi, milles naistegelaskujud esinevad.

Eepose naistegelaskujud saab jagada kolme rühma: peamised naistegelaskujud (Linda, Saarepiiga, Põrgupiiga), naiskõrvaltegelased (noor lesk, Salme, Saarepiiga ema, Ilmaneitsi, Raudoja nõianeitsi ja Hiidpiiga) ja ülejäänud eeposes vähem esinevad naistegelaskujud. Esimese rühma naistegelaskujude aktantsiaalsed rollid on valdavalt Objekti omad. Ainult Lindal esineb eepose II loos Subjekti roll. Naiskõrvaltegelaste seas kohtab rohkem Subjekte. Kolmas naistegelaskujude rühm jaguneb omakorda kaheks: noored kenad neiud, kes on valdavalt Objektid ning vanaeided, kes on enamjaolt Abistajad.

Linda tegelaskujul on eeposes tähtsam roll, ta on Kalevipoja ema ja ühtlasi ka ajend, kellest hakkavad eepose sündmused arenema. Ta on ainuke naistegelaskuju, kelle eluringi kujutatakse sünnist surmani. Noore neiuna on ta väle, kergejalgne ja iseteadlik. Peale abielu kujutatakse teda truud, armastava abikaasana, kes on tagasihoidlik, praktiline.

Saarepiiga tegelaskuju saab pidada põhjuseks, mis suunab edasist eepose sündmustikku. Temast saab üks kahest Kalevipojal lasuvast veresüüst. Saarepiigat kujutatakse ilusa, kähärjuukselise, peenikse piha ja kõrge rinnaga neiuna. Iseloomult on ta kergelt unelev, romantiline, lihtsameelne tegelane, kes langeb meheliku iha võrku.

Põrgupiigad seevastu on palju rõõmsamad ja jutukamad tegelased kui eelnevad kaks peamist naistegelaskuju. Nad on ilusad, linalakalised kähärpead, kes teevad hoolega tööd. Ka ilmneb

neis teatavat jonnakust, et astuda vastu mehe võimukusele, kasutades seejuures oma naiselikke kavalusi.

Naiskõrvaltegelaskujude seas kohtab reaalinimlike tegelaste kõrval ka fantastilisi tegelasi (Ilmaneitsi, Raudoja nõianeitsi). Peale Saarepiiga ema on kõik ülejäänud viis naistegelaskuju noored. Noore lese ja Saarepiiga ema puhul saab välja tuua selle, et nad on leebed, vaiksed ja töökad. Salme roll piirdub kosilase valiku ja abiellumisega. Ilmaneitsit kujutatakse ilusa, käharpealise neiuna, kellel on üleloomulik või ka fantastiline võime õhus liuelda. Nii Ilmaneitsi kui ka Raudoja nõianeitsi kuuluvad fantastiliste tegelaskujude kategooriasse. Hiidpiigat saab pidada olenemata oma suuruselt siiski talupoeglikult lihtsaks tegelaskujuks.

Ülejäänud vähem esinevad naistegelaskujud jagunevad kaheks: noored neiud ja vanad naised. Neidusid kujutatakse valdavalt kosjahimulistena, kes teevad käsitööd ja laulavad. Vanaeitesid kujutatakse pigem abilistena, kes pakuvad peavarju ja süüa ning juhatavad teed.

Naistegelaskujude temaatilistest rollidest jäävad enam silma neiud, neitsid, piiga, õde, tütar, eit, vanaeit. Neiu seemidena saab välja tuua: ilus, kena, noor, linalakk, käharpea. Vanaeide seemideks on aga lonkamine ja kortsus pale.

Tekstis korduvatest teemadest paistavad enim silma kolm: neidude kosjahimu, laulmine ja käsitöö. Kõige rohkem esinevad naistegelaskujud kosjahimuliste neidude rollis. Samuti kujutatakse naisi laulmas ja käsitööd tegemas. Lauludes kõlavad valdavalt naise tunded ja mõtted, suhted meeste ja naiste vahel. Töödest mainitakse voki ketramist, kangastelgedel kudumist, looheina tegemist, heina riisumist, karja saatmist. Lisaks avaldub Lindast rääkivas loos laste kasvatamise teema ning vanaeitede ja eitede puhul supikeetmine ja koduvalvamine.

Tekstist jääb silma ka see, et naistel lastakse eeposes vähem kõneleda kui laulda. Eristub see, et fantastilised kõrvaltegelased ja vanaeided saavadd rääkida vabas õhus, kuid noored neiud ja eided saavad rääkida valdavalt mingis ruumis viibides.

Kasutatud kirjandus

- Annist, August 1975. Kalevipoja motiivide algupära. Rmt: Kreutzwald, Friedrich Reinhold. *Kalevipoeg. Eesti rahva eepos*. Tallinn: Eesti Raamat, 275–279.
- Annist, August 2005. *Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoeg“*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ehin, Kristiina 2001. *Naise enesetunnetuse peegeldusi Eesti lüroepilises regilaulus*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Ehin, Kristiina 2004. *Eesti vanema ja uuema rahvalaulu tõlgendusvõimalusi naisuurimuslikust aspektist*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Eisen, Matthias Johann 1995. *Eesti mütoloogia*. Toim. Ülo Tedre. Tallinn: AS Mats.
- Greimas, A.J.; Courtés, J. 1982. *Semiotics and Language. An Analytical Dictionary*. Bloomington: Indiana University Press.
- Greimas, Algirdas Julien 1983. *Structural Semantics. An Attempt at a Method*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Greimas, Algirdas Julien 1987. *On Meaning. Selected Writings in Semiotic Theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hébert, Louis 2006. The Actantial Model. Kättesaadav: https://web.archive.org/web/20100127103219/http://www.signosemio.com:80/greimas/a_actantiel.asp. Vaadatud 18.01.2017.
- Hiimäe, Mall 1997. Nelikümmend lindu eesti rahvausundis IV. *Mäetagused*– 5: 1–12. Kättesaadav: <http://www.folklore.ee/tagused/nr5/pdf/linnud4.pdf>. Vaadatud 3.04.2017.
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1975. *Kalevipoeg. Eesti rahva eepos*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Laak, Marin 2013. „Kalevipoeg“ kui tüvitekst. *Keel ja Kirjandus*– 3: 192–209.
- Laak, Marin 2016. Unelõiv ja Saarepiiga: Jüri Talveti kirjanduslik „Kalevipoeg“. *Methis* 17–18: 115–125.
- Lindsalu, Elo 2008. *Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnendite eesti kirjanduses*. Doktoriväitekiri. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Märting, Kadri 2013. *Eestluse kuvand kohalikus tootedisainis*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Nirk, Endel 1975. Eesti rahvuseepos „Kalevipoeg“. Rmt: Kreutzwald, Friedrich Reinhold. *Kalevipoeg. Eesti rahva eepos*. Tallinn: Eesti Raamat, 266–273.
- Oinas, Felix 1994. *Surematu Kalevipoeg*. Tallinn: Ühiselu.
- Roos, Eduard 1963. „Kalevipoja“ Linda. *Keel ja Kirjandus*– 8: 464–473.

- Roos, Eduard 1969. „Tähemõrsja“ Salme ja tema kosilased. *Keel ja Kirjandus*– 11, 12: 658–670; 726–736.
- Sepp, Aule 2015. *I kooliastme õpilaste arusaamad teatrietendusest Vanemuise Teatri lastemuusikali „Nukitsamees“ näitel*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Tedre, Ülo 1998. *Eesti rahvakultuur*. Koost. ja toim. Ants Viires ja Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Tender, Tõnu 2003. *Friedrich Reinhold Kreutzwald. Lühikene seletus Kalevipoja laulude sisust*. Tartu: Ilmamaa.
- Viires, Ants 2004. *Vana Eesti rahvaelu*. Tallinn: Ilo.

The role of female characters in the epic *Kalevipoeg*

The aim of this BA thesis is to analyse the role of female characters in the epic *Kalevipoeg*, using Greimas's actantial model theory.

The Estonian national epic *Kalevipoeg* (Kalev's Son, 1862) is a socio-cultural monument of the late 19th century Estonian National Awakening. The main idea in the epic is the Estonian nation and the fight for its freedom. *Kalevipoeg* is a national hero. The author of *Kalevipoeg* Friedrich Reinhold Kreutzwald used Estonian folk songs, Finno-Urgic folklore, myths and fairy tales in the epic.

Estonian folk songs are sung by women. Those songs reflect women's feelings and thoughts, farm works and family life chores. Earlier social norm provided that women marry young, raise children, make crafts and agricultural work.

The first part of the thesis gives an overview of the epic of *Kalevipoeg*, of the female role motif origins, and a short paraphrase of epic. This helps to identify the role of the female characters and also figure out who are the main female characters in the epic.

The second chapter is a theoretical chapter that gives an overview of Algirdas Greimas's actantial model. This helps to interpret the relationships between the characters. The actantial model consists of six components called actants: the subject, an object, the sender, the receiver, a helper and an opponent. It is also necessary to find the thematic roles of characters, because it helps to identify the isotopies in the text.

The third chapter of the thesis analyses the role of female characters in the epic *Kalevipoeg*. Analysis is divided into three sections. The first section gives an overview of the three main female characters: Linda, the mother of *Kalevipoeg*, the Island Maiden (*Saarepiiga*) and the Hell Maidens (*Põrgupiigad*). The second part describes other female characters who appear in the epic, and the last part gives an overview of the results of the analysis.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Maris Mägi**,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Naistegelaskujude roll „Kalevipojas““

mille juhendaja on **Elin Sütiste**,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **22.05.2017**